

ÇİN'İN
KÜRESEL
STRATEJİSİ
ŞUBAT 2025

RA-
POR

Milli İstihbarat Akademisi

ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİ

RAPOR / ŞUBAT 2025

Telif
Milli İstihbarat Akademisi © 2025
Ankara - TÜRKİYE

Yayın Tarihi: Şubat 2025

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları Milli İstihbarat Akademisine ait olup 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Milli İstihbarat Akademisi

E-Posta : bilgi@mia.edu.tr

"Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin 2'nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir."

ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
YÖNETİCİ ÖZETİ	7
GİRİŞ	9
BÖLÜM 1	
Tarihsel Özne Olarak Çin	14
BÖLÜM 2	
ABD-Çin Rekabeti ve Rekabetin Temel Parametreleri	24
BÖLÜM 3	
Olası Rusya-Çin İttifakı Üzerine	34
BÖLÜM 4	
Çin Küresel Güney'in Lideri Olabilir mi?	40
BÖLÜM 5	
Çin'in Olası Tayvan Harekâtı	44
BÖLÜM 6	
Türkiye-Çin İlişkilerine Panoramik Bir Bakış	48
BÖLÜM 7	
ABD-Çin Rekabeti ve Çin'in Uluslararası Sistemdeki Konumunun Türkiye'ye Olası Etkileri	56
SONUÇ	60
KAYNAKÇA VE NOTLAR	64

İNFOGRAFIK

İnfografik 1: Çin'in Küresel Bir Ekonomik Güç Olarak Ortaya Çıkması20

İnfografik 2: ABD-Çin Rekabeti ve Rekabetin Temel Parametreleri27

GRAFİK

Grafik 1: Türkiye'nin Çin ile İkili Ticareti.....52

TABLO

Tablo 1: Türkiye'nin Çin ile İkili Ticaret Verileri (TÜİK)53

ÖN SÖZ

21. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel sistemin ve bölgesel dengelerin esaslı değişimini tetikleyen Çin Halk Cumhuriyeti (Çin), yalnızca dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olarak değil, aynı zamanda kapsamlı bir vizyon ve strateji oluşturarak uluslararası siyasetin kurallarını yeniden tanımlama çabası içinde olan bir güç olarak da öne çıkmaktadır. Bu rapor, Çin'in tarihsel bir özne olarak geçmişten günümüze uzanan dönüşümünü ve bu dönüşümün başta ABD ile ilişkiler olmak üzere uluslararası sisteme, bölgesel sorunlara ve Türkiye-Çin ilişkilerine dair etkilerini ele almaktadır.

Çin'in antik çağlardan modern döneme kadar geçen süreçteki yerini ve tarihsel derinliğini ele alan bu rapor, Çin'in bugünkü küresel vizyon ve stratejisini anlamak için geleneksel dünya görüşünün ve modern dönemde yeniden şekillenen kimliğinin kritik bir önem taşıdığını iddia etmektedir.

ABD-Çin rekabetini ele alan bölümde; ekonomik ve teknolojik üstünlük mücadelesi, askerî dengeler, güvenlik dengeleri, ideolojik karşıtlıklar ve hegemonya yarışlarının bu rekabetin başlıca boyutlarını oluşturduğu ifade edilmektedir. Çin ve Rusya arasındaki ilişkiler ise stratejik ortaklıklar ve rekabet alanları arasında gidip gelen "pragmatik ittifak" olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişki yalnızca iki büyük güç arasındaki ilişkinin niteliğini değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki çok kutupluluk tartışmasının da nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çin'in Küresel Güney ülkeleriyle ilişkilerinin mercek altına alındığı bölümde Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın gelişmekte olan bölgelerine yönelik yatırımlar ve diplomatik girişimler, Çin'in bu bölgedeki etkisini artırdığı mekanizmalar olarak belirlenmektedir. Raporun Tayvan sorununu ele alan bölümünde, Çin'in Tayvan'a olası askerî müdahalesinin imkân ve sınırları tartışılmaktadır. Tayvan'ın statüsü ve bölgedeki güvenlik dinamikleri yalnızca Çin için değil, küresel istikrar açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Son olarak Türkiye-Çin ilişkileri; iki ülke arasındaki ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin gelişimi ve gelecekteki potansiyel iş birliği ve rekabet çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Çin'in vizyonunu ve stratejik önceliklerini anlamak sadece bölgesel değil, küresel dengelerin yeniden şekillendiği dünyada da hayati bir önem taşımaktadır. Bu raporun hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder; küresel siyasette Çin'in yükselen rolünü anlamak ve gelecekteki olası senaryolar üzerine düşünmek isteyen araştırmacılar, karar alıcılar ve genel okuyucu kitlesi için yol gösterici bir kaynak olmasını ümit ederim.

Prof. Dr. Talha Köse

Millî İstihbarat Akademisi Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

- Çin medeniyeti ve kültürünün kadim kökenlerini oluşturan Konfüçyanizm gibi Çin'e özgü düşünceler gerek Çin gerekse de Batılı literatür tarafından sıkça vurgulanan ve kurumsal devamlılığı simgeleyen 3 bin yıllık Çin devlet kültürünün de temelini oluşturmaktadır.
- Tarih boyunca Çin yöneticilerinin ilk önceliği, birliği korumak ve dağılmayı önlemek olmuştur. Bu amaçla paralel olarak devlet isimleri (hanlık isimleri) değişse de iktidarı kontrol altına alan yöneticiler için *kültürel homojenlik ve ideolojik geleneksellik* en önemli unsurlar olmuştur.
- Çin'i salt otoriter kalkınmacılık veya sosyalist modernleşme gibi 19. yüzyıl siyasi düşüncelerinin 21. yüzyıla yansıyan durağan anlatıları içine hapsedmek, Çin'i anlamak açısından eksik kalmakta ve Batı merkezli bir perspektifi yansıtmaktadır.
- Şi Cinping, devlet başkanı seçilmesinin ardından bir dizi uluslararası ve yerel vesileyle uluslararası altyapı bağlantısallığını teşvik etmiştir.
- Çin, 2000'li yılların özellikle ilk 10 yılında elde ettiği kazanımların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel olarak ürettiği sonuçlarla mevcut siyasi rejimi ve devlet yapısını sürdürüp sürdüremeyeceği gibi varoluşsal sorularla yüzleşmeye başlamıştır.
- ABD, yeni bir Soğuk Savaş söylemi olarak özellikle Joe Biden Dönemi ile birlikte "demokrasiler ve otoriter rejimler" retoriğini gündeme getirirken bunun karşısında Çin, "anti-Amerikancılık ve sosyalist modernleşmeyi" gündeme getirmiştir.
- Ekonomik krizler ile birlikte ABD ve Çin'in güç seviyelerinin dengeye doğru yaklaştığı izlenimi, ideoloji ve askerî rekabet alanlarını kullanışlı araçlar hâline getirmektedir.
- Rusya ve Çin, ikili ilişkilerine ideolojik ortak bir taban aramış ve sonunda Stalin ile Mao arasındaki ilişkiye benzer şekilde tekrar ABD karşıtlığı üzerinden ilişkilerini tazelemiştir. Ancak bu kez ilişkilerin baskın karakteri Sovyetlerin Stalin'i değil, Çin'in Şi Cinping'i olarak öne çıkmaktadır. Rusya-Çin ilişkileri, Çin için daha fazla jeopolitik anlamlar taşıırken Rusya için jeoekonomik kazanımlar öncelikli konumdadır.

- Kuşak ve Yol'un "kuşağı" (kara yolu) daha çok güvenlik politikalarını öncelerken "yolu" (deniz) ise ekonomik öncelikleri vurgulamaktadır. O hâlde genel bir şekilde ifade etmek gerekirse Çin dış politikasının başarısı "kuşağın sıkı, yolun açık" olmasına bağlıdır denilebilir.
- ABD-Çin arasındaki ideoloji ve hegemonya rekabetinin aşırı bir şekilde sertleşmesi, ortaya beklenmeyen ve "anti-Amerikancılığa" dayalı bir ittifak veya tarihsel blok çıkarabilir.
- Siyasi sistemi, ekonomik yapısı, sosyal ve kültürel öğeleri ile Çin yeni bir hegemonya kurma peşinde ise Küresel Güney bu hegemonya mücadelesinin bir oyun alanı hâline gelebilir.
- Çin; ABD ve Japonya'nın askerî direniş olasılığı göz önüne alındığında, Tayvan'da başarılı bir işgali garantileyecek üstünlük seviyesine henüz sahip değildir. Küresel ve bölgesel bir tetikleme olmadıkça Çin'in Tayvan'da mümkün olduğunca sert güç kullanımından kaçınacağı söylenebilir.
- ABD-Çin rekabetinde kısa vadede Çin'in dengeyi bulma ihtimali oldukça zayıf olsa da ani bir değişime karşı Türkiye'nin Çin ile ilişkilerini belirli bir denge içinde sürdürmesi gerekmektedir.
- Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan ve ABD ile hemen her alanda açık bir rekabete giren Çin'e içeriden bakarak Türkiye'nin ulusal çıkar ve önceliklerini de hesaba katan bir yaklaşım geliştirilmelidir.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin ve ABD arasındaki rekabetin temel dinamiğini oluşturan Çin'in ekonomik yükselişinin; siyasi, askerî, sosyal ve kültürel içerikleri hızlı bir şekilde dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci rekabet ve iş birliği arasında gidip gelen karmaşık bir sarkacı andırmaktadır. Bir yanda Çin'in küresel ekonomik ve siyasi sisteme entegrasyonu tartışılırken diğer yandan Çin'in mevcut sisteme tehdit olarak algılandığı bir dikotomik resim çizilmektedir. Ancak yeni bir tür büyük güç rekabetini andıran bu durumun entegrasyon-tehdit kısır döngüsü dışında ele alınması gerekmektedir.

Çin ve Batı dünyası arasındaki büyük kültürel ve ideolojik farklılıklar, tarih boyunca bu iki ucun birbirlerini bilinmezlikten kaynaklanan şüphe ile harmanlanmış bir biçimde merak etmesine sebep olmuştur. Bu durum da temel gerçeklerden kopuk veyahut temel gerçeklere çok ince bağlarla bağlı ve daha fazla hayal gücü ile birleştirilmiş birçok anlatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sadece Batılı dünya görüşünün felsefi temelleri içine hapsolmuş anlatılar, Batı dışı anlatıların dikotomik bir kısır döngü içinde ifade edilmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bugün Çin'i salt otoriter kalkınmacılık veya sosyalist modernleşme gibi 19. yüzyıl siyasi düşüncelerinin 21. yüzyıla yansıyan durağan anlatıları içine hapsedmek, Çin'i anlamak açısından eksik kalmakta ve Batı merkezli bir perspektifi yansıtmaktadır.

Özellikle son 20 yıl içinde Çin'in uluslararası düzen üzerindeki etkisinin artması ve buna paralel şekilde ABD'nin küresel stratejisinin daralması ile birlikte hayaller ve gerçekler arasındaki uçurum da dramatik bir şekilde genişlemiştir. Çin'in uluslararası düzen içerisindeki varlığı üzerine dört tür anlatı yaygın olarak göze çarpmaktadır.

- Bunlardan ilki; Çin'in uluslararası sistem içerisinde çok az siyasi, ekonomik ya da güvenlik girdisi ile "serbestçe dolaştığı" (free riding) ve ABD ile Avrupa'nın sağladığı barış ortamının tadını çıkardığı anlatısıdır. Örneğin, Çin'in Orta Doğu barış sürecine sadece diplomatik dil aracılığıyla katıldığı ve etkisinin hissedilmediği yönünde argümanlar bu anlatı tarafından ortaya konulmaktadır.

- İkinci olarak ekonomik çıkarlar, Çin'in uluslararası sisteme entegrasyon (angajman) politikasının merkezî hedefidir. Siyasi ve güvenlik davranışları, ekonomik çıkarlar etrafında dönen ve bunlara hizmet eden bir araç, bir vasıta ve bir yardımdır.
- Üçüncüsü, Çin stratejik bir satranç oyunu oynamaktadır ve ekonomi büyük strateji için sadece bir araç, sıçrama tahtası ya da örtüdür; er ya da geç gerçek stratejik niyetlerini gösterecek, Çin'in siyasi ve güvenlik gücü kaçınılmaz olarak ekonomik gücü ile paralel bir seyir izleyecektir. Çin'in nihai hedefi, uluslararası sistem içerisindeki stratejik noktalara askerlerini yerleştirmektir.
- Son olarak Çin'in çıkarları ve araçları, yanlış hizalanmış ve uyumsuzdur. Büyük ekonomik çıkarları vardır ancak bunları korumak için siyasi ve güvenlik yetenekleri, küresel anlamda bu çıkarları yönetme becerisi açısından ciddi şekilde yetersizdir ve hatta yeterli kararlılık ve çabadan yoksundur.

Bu anlatıların hepsi Batılı ülkelerin küresel stratejilerinin tarihsel deneyimine ve mantığına dayanmaktadır. Çin'in küresel stratejisinin nedensel ilişkisini, Çin'in ulusal özelliklerini ve zamanın özelliklerini tam olarak dikkate almamaktadır. Daha da önemlisi, yukarıdaki dört anlatı ortak bir mantıksal önermeyi paylaşmaktadır: Çin'in küresel anlamda dikkate alınması gereken bir ekonomik varlığı vardır ve küreselleşmeden büyük ekonomik faydalar elde etmiştir. Bu mantıksal önermelerin tamamını ve buna dayanan anlatı çerçevelerini kaçınılmaz olarak olgusal incelemeye tabi tutmak gerekmektedir. Nihayetinde bugünün Çin Halk Cumhuriyeti bir modern devlettir ve kendisini de modernleşme sürecinde bir devlet olarak tanımlamaktadır.¹ Bu modernleşme hikâyesini her ne kadar Çin usulü kalkınma, Çin usulü sosyalizm gibi Çin'e özgü özelliklerle özelleştirmeye çalışıyor olsa da özünde Batı modernleşmesini yakalamaya ve aşmaya çalışan ulus devlet düzeninin bir aktörüdür.

Türkiye'de de Çin'in uluslararası konumuna ve dünya görüşüne dair değerlendirmeler ağırlıklı olarak Batılı uzmanların perspektifinden ve filtresinden geçerek akademik ve kamusal alanda tüketime sunulmaktadır. Ancak son 20 yıldır dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan ve ABD ile hemen her alanda açık bir rekabete giren bir ülkeye içeriden bakarak Türkiye'nin ulusal çıkar ve önceliklerini de hesaba katan bir yaklaşım geliştirilmesi zaruridir.

Çin'in Türkiye'ye bakış açısını şekillendiren tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel değişkenlerle Çin'in Batı'ya bakış açısını şekillendiren değişkenler aynı değildir. Örneğin Niu Xinchun, Çin'in Orta Doğu politikalarının tarihsel gelişimini incelerken Osmanlı Devleti'ni, Çin'in Avrupa ile ilişkisinin kesilmesine sebep olan bir aktör olarak konumlandırmaktadır.² Sun Degang ise Türkiye-Çin ilişkilerini rol teorisi çerçevesinde inceleyerek iki tarafın ekonomik ve ticari iş birliğinde tamamlayıcılık ve uyumluluğa sahip olduğunu ancak ikili ilişkilerinin bölgesel düzeyde belirli bir derecede rekabet ve hatta çatışma riski taşıdığını belirtmiştir.³ Dolayısıyla başta Çinli siyasi, ekonomik ve entelektüel elitlerin kendi tecrübelerini kendi yaklaşımlarıyla nasıl tanımladıklarının, Çin'i mevcut dünya düzeninde nereye konumlandıklarının ve içsel süreçlerini nasıl meşrulaştırdıklarının dikkate alınması gerekmektedir.

Bu bağlamda raporun giriş bölümünden sonraki bölümde Çin'in ekonomik, siyasi, askerî ve sosyokültürel yapısı tarihsel bir bakış açısı ile ortaya konacaktır. İkinci bölümde, ABD-Çin rekabeti ve bu rekabetin temel parametreleri ele alındıktan sonra takip eden üç alt bölümde sırasıyla ekonomik ve teknolojik rekabet, güvenlik ve askerî rekabet ile ideolojik ve hegemonya mücadelesi tarihsel ve güncel örnekler ile tartışılacaktır. Çin'in küresel düzen içindeki güncel rekabet unsurları detaylı olarak değerlendirildikten sonra üçüncü bölümde Çin'in Rusya ile ilişkileri muhtemel yeni eksen, Soğuk Savaş ve ittifak tartışmaları üzerinden değerlendirilecektir. Dördüncü bölümde, büyük güç rekabetinin günümüzdeki en can alıcı ve popüler örneklerinden biri olan Küresel Güney ile Çin'in Küresel Güney'e yönelik son yıllarda artan stratejik öncelikleri tartışılacaktır. Beşinci bölümde ise tekrar Çin'in yakın coğrafyasına odaklanılarak küresel güvenlik sorunları arasında en fazla tartışılan Tayvan sorunu ele alınacaktır. Çin'e içeriden bakarak yakın ve uzak coğrafyalardaki küresel rekabet unsurlarını detaylı bir şekilde tartıştıktan sonra altıncı bölüm Türkiye-Çin ilişkilerine panoramik bir bakış sunacaktır. Rapor, bütün bu tartışmaların Türkiye'ye olası etkileri ile Türkiye-Çin ilişkilerinin geleceğini tartışarak son bulacaktır.

BÖLÜM 1

TARİHSEL ÖZNE OLARAK ÇİN

Çin'in 19 ve 20. yüzyıl boyunca sergilediği tarihsel tecrübe bugüne de ışık tutmaktadır. Ancak bu tarihsel süreci rasyonel ve bilimsel verilerle destekleyen araştırmalar yerine ideolojik tanımlar ana akım söylemi şekillendirmektedir. Çinlilerin zaman anlayışının sözde "döngüsel" doğası ve bu anlayışın Çin'in tarih algısından bilimin gelişimine kadar her şey üzerinde etkili olduğu düşüncesi, bu durumu en açık şekilde yansıtan örneklerden biridir. Bu bakış açısı 20. yüzyılın ortalarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar hâkimiyetini korumuştur. Bu tür bir bakış açısı, değişmeyen ve sürekli kendi kendini tekrar eden bir Çin profili ortaya çıkarmıştır. İlk olarak J. K. Fairbank, Çin'in tarihsel süreç içinde değiştiğini ancak bu değişimin belirli kültürel gelenekler içerisinde gerçekleştiğini iddia ederek döngüsel bakış açısının aşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak Batı'da Çin tarihi üzerine yapılan çalışmalar daha çok modernleşme ve Batı ile etkileşim üzerinden okunduğu için çoğunlukla Afyon Savaşları ile başlayan sürece odaklanılmıştır.

Batı'da Çin tarihi üzerine yapılan çalışmalar daha çok modernleşme ve Batı ile etkileşim üzerinden okunduğu için çoğunlukla Afyon Savaşları ile başlayan sürece odaklanılmıştır.

Büyük Britanya İmparatorluğu'nda gümrük görevlisi olarak Qing İmparatorluğu topraklarında görev yapan Hosea Morse'un emekliliğinin ardından 1908 yılında yayımladığı *Çin İmparatorluğu'nun Uluslararası İlişkileri (The International Relations of the Chinese Empire)* başlıklı eseri, bu geleneğin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Tabii ki bu tartışmalar yakın tarihin belki de yanıt bulunamayan en önemli sorusu olan "Sanayi Devrimi neden Britanya'da gerçekleşti? Çin neden geri kaldı?" tartışmalarının da fitilini ateşlemiştir. Hu Shi ve Ray Huang gibi isimlerin başını çektiği, tarihe evrimsel bir gözle bakarak Batı ve Çin uygarlıklarının bir insanlık uygarlığına dönüşme sürecini yaşadığını iddia eden "büyük birleşme" çalışmaları popülerlik kazanmıştır. Stephen Platt'ın Afyon Savaşları'nın kendisinden ziyade imparatorlukları savaşa sürükleyen alelade figürlere yoğunlaştığı *İmparatorluğun Alacakaranlığı (Imperial Twilight)* eseri hatta Keneth Pomeranz'ın *Büyük Ayrışma (The Great Divergence)* başlıklı kitabı bu geleneği sürdüren eserlerdir. Çin merkezli çalışmalar da benzer bir süreç izlemiştir. Chen Yinke, Qian Mu, Lu Simian ve Chen Yuan gibi modern Çin'in dört büyük tarihçisi olarak kabul gören isimler, daha çok geleneksel Çin resmî tarih yazmaları üzerinden klasik metotlarla çalışmalarını sunmuşlardır. Ardından gelen nesil ise Batılı tarihçilerle benzer şekilde "Biz neden geri kaldık?" sorusunu sormaya başlamışlardır. Mao Haijian'in *Qing Hanlığı ve Afyon Savaşı: Göksel Hanedanın Sonu (The Qing Empire and the Opium War: The Collapse of the Heavenly Dynasty)* başlıklı

kült eseri bu anlamda yazılmış en önemli kitaplardan biridir. Yine Ge Zhaoguang'ın *Çin Nedir? (Zhaizi Zhongguo - İşte Çin)* başlıklı çalışması "Çin entelektüel olarak nasıl gelişti? Siyasi olarak nasıl dönüştü? Ulusal kimlik olarak nasıl oluştu?" sorularına cevap arayarak Çin'in; Çin coğrafyası, Doğu Asya ve dünya tarihi açısından ne ifade ettiğine dair modern Çin bağlamında öznel bir perspektif geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Çin, uluslararası toplum ile entegre oldukça ve küresel sistem içerisinde kapladığı hacim arttıkça Batı ve Çin arasındaki birbirini anlamaya yönelik bu akademik merak yerini siyasi yarışa bırakmaya başlamıştır. Bir tarafta "Çin tehdidi" söylemi üzerinden geliştirilmiş birçok fikir ve teori diğer tarafta ise "Çin bilgeliği" üzerinden geliştirilmiş birçok öneri özgünlükten gitgide uzaklaşılması ile sonuçlanmıştır.

Çin medeniyetinin veya kültürünün kadim kökleri MÖ 3. binyıla kadar uzanırken MÖ 221'de Qin İmparatoru tarafından yönetilen ilk birleşik Çin Devleti ortaya çıkmıştır. Kendinden önce topluma hâkim olan ve toplumun organize olma biçimini belirleyen Konfüçyüs yazmalarını yaktıran ve toplumu baskı ile kontrol altına almayı başaran Qin İmparatoru, çok da iyi olmayan bir şöhrete sahiptir. Ancak gerek Çin gerekse de Batılı literatür tarafından sıkça vurgulanan ve kurumsal devamlılığı simgeleyen 3 bin yıllık Çin devlet kültürünün de temelini oluşturmaktadır. Kısa ömürlü Qin İmparatorluğu'ndan (MÖ 221-206) bu yana Çin'in yöneticilerinin ilk önceliği, birliği korumak ve dağılmayı önlemek olmuştur. Bu amaçla paralel olarak devlet isimleri (hanlık isimleri) değişse de iktidarı kontrol altına alan yöneticiler için kültürel homojenlik ve ideolojik geleneksellik en önemli unsurlar olmuştur.

Çin ile ilgili genel tarihsel anlatının temelinde, Çin'in tekilliği ve Konfüçyüsçülük'e dayanan kültürel uyumu vardır.⁴ Ancak Weberyen bir bakış açısıyla Çin'de devletin fiziksel gücün meşru kullanım tekeli başarılı bir şekilde elde edebildiği yılların sayısı göz önünde bulundurulduğunda, 2000 yılına kadar toplam 991 yıllık bir birlik ortamının var olduğu hesaplanmaktadır.⁵ Bu "Çin" olarak adlandırdığımız coğrafyanın tekil bir birlik formundan çok çoğul bir form aldığı anlamına gelmektedir. Ge Zhaoguang; ortak bir tarihe, birleşik bir fikirler dizisine ve son derece organize devlet kurumları ve siyasi sistemlere sahip nispeten istikrarlı bir Han kültürel kimliğinin ilk iki birleşik hanedan döneminde merkezî bölgelerde kristalize olduğunu savunsa da Çin kültürünün çoğulluğunu "Çünkü Çin'in kendisi siyasi olarak her zaman 'tek' değildi." diyerek kabul eder.⁶

Çin'in çeşitliliğinden kültürel ve siyasi bir birlik yaratmaya yönelik yönetim zorluğunun üstesinden gelmek için en önemli yeniliğin devlet kapasitesini geliştirebilmek olduğu iddia edilebilir. Bu da zaman içinde bir ideolojik geleneğe dönüşmüştür. MÖ 3. yüzyılda temelleri atılan bu anlayış, 10. yüzyıldan itibaren Song, Ming ve Qing hanedanları süresince çok daha belirgin örneklerle görünür olmuştur. Bu üç hanedanlık da Çin tarihinin farklı ve birbirleriyle yarışan üç öğretisi olan Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm'i birleştirmeyi veya Çin söylemi ile harmonize etmeyi başarmıştır. Bu harmoni, dinler arasındaki karşılıklı hoşgörünün değil, sıkı resmî kontrolün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İmparatorluk yalnızca üst düzey dinî liderleri atamakla kalmamış aynı zamanda bireylerin inançlarının gerektirdiği toplu ritüellere katılması için izinler de vermiştir.⁷ Bu durum, insanlığın ortak gelişiminden bağımsız değildir. Yani benzer dönemlerde farklı coğrafyalardaki imparatorluklar da (örneğin Osmanlı

Çin'de kurulmuş imparatorlukların ayırt edici özelliği, devlet kapasitesini muadillerine kıyasla çok daha erken tarihlerde keşfetmiş ve bu kapasiteyi kayıt altına almış olmalarıdır.

İmparatorluğu) çoğulluk veya çeşitliliğin bir tür karışıklık sebebi olduğu inancı ile benzer önlemler almıştır.⁸ Bu noktada Çin'de kurulmuş imparatorlukların ayırt edici özelliği, devlet kapasitesini muadillerine kıyasla çok daha erken tarihlerde keşfetmiş ve bu kapasiteyi kayıt altına almış olmalarıdır. Bugün bize Çin'in tarihsel tekilliği illüzyonunu yaşatan da bu tarih kronikleridir.

Han Hanedanı'nın büyük tarihçi Sima Qian'i görevlendirmesinden 6. yüzyıldaki Tang Hanedanı'na kadar geçen neredeyse 5 yüzyıllık süreçte, birçok bölünme ve melezleşme yaşanmıştır. Tang İmparatoru Taizong'un aslında karışık bir etnik kökene sahip olmasına rağmen Han soyundan geldiğini iddia ederek tarih yazmalarının kendinden önceki dönem için de tekil bir şekilde yazılmasını emretmesi, günümüze kadar gelen kültürel süreklilik geleneğinin temellerini atmıştır.⁹ İster Mançu ister Moğol ister Türk isterse de Çin'de resmî olarak sunulan 55 etnik kökenden herhangi biri olsun, Çin tarihinde iktidarı elinde bulunduran güç Çinli olarak kabul edilmiştir. Bu da iktidar meşruiyetinin temelini oluşturan kültürel homojenlik ve ideolojik geleneksellik düsturunun günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu sebeple Çin'in tarihsel, kültürel ve siyasi bütünlüğünü organik bir oluşumdan ziyade tasarımsal bir yapı olarak değerlendirebiliriz.

İmparatorluk Dönemi'nden Modern Dönem'e geçişte 1911 Devrimi ve 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin kurulması, büyük ölçüde ülkenin dağılması ve kaosu önleme temel argümanları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İmparatorluğun çöküşünden sonraki ilk ve en önemli görev de yabancı güçlerin Çin Devleti'ne yönelik oluşturduğu tehditlere karşı koyabilecek zengin ve güçlü (minsheng zhuyi - topluma geçim kaynağı sağlamak) bir Çin yaratmaktır. Bu hedefler, 1912'den 1949'a kadar olan Cumhuriyet Dönemi boyunca merkezî önemini korumuştur. Ancak bu dönem süresince Çin, kültürel olarak daha çeşitli ve ideolojik olarak daha çoğulcu hâle gelmiştir. Bu dönem, milliyetçilik ve komünizm fikrinsel ayrımının Çin'i iç savaşa götürdüğü bir dönem olmakla birlikte raporun giriş kısmında bahsedilen Çin'in Çin dışındaki fikrinsel dönüşümlerle daha fazla ilişki kurduğu ve artık "Biz neden geri kaldık?" sorusunu kendisine daha fazla sorduğu bir dönem olmuştur. Dolayısıyla bu dönem, nispeten zayıf merkezî hükûmetlerin, siyasi ve kültürel olarak yeni bir düzen arayışını karakterize ettiği bir dönemdir.

Komünist Parti, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurduğunda, zenginlik ve güç arayışı devam etmiş ve yeni otoriter rejim bu hedefe ulaşmanın araçları olarak kültürel homojenliğe ve ideolojik gelenekselliğe yüksek

öncelik vermiştir. Kültür Devrimi ile birlikte gerçekleştirilen toplumsal mobilizasyon ve Mao'nun kırmızı kitabı, bu durumun çok açık örneklerindedir. Bununla birlikte Mao Zedong'un 1976'daki ölümünden sonraki on yıllar boyunca, Çin toplumu ve kültürü birçok aksaklığa rağmen giderek çoğulcu hâle gelmiş; bu da siyasi tartışmaların kapsamını genişletmiştir.

Deng Şiaoping'in modernizasyon programı, benzeri görülmemiş ekonomik, teknolojik ve kültürel değişimleri ateşleyerek kültürler arası anlayışın gelişmesine ve aynı zamanda birçok kişi tarafından barışın korunmasına hizmet edeceği düşünülen küresel ekonomi ile karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin doğmasına yol açmıştır. Çin'in dünya ile barışçıl entegrasyonu tezini savunan Batılı teorilerin birçoğu tarafından Çin kültüründe ve siyasetinde oluşan daha yüksek bir çoğulculuk düzeyine doğru olan bu eğilimin geri döndürülemez olduğuna inanılmıştır. Çin Devleti'nin artan zenginlik ve güç ile birlikte açık ve demokratik bir topluma geçişinin Çin'in modernleşmesinin temel bir parçası olacağı düşünülmüştür.

Reform ve Dışa Açılım

Çin Devleti'nin ekonomik ve askerî gücü ile doğru orantılı şekilde artan uluslararası gücüne ve etkisine rağmen dış dünya ile etkileşimin Çin toplumunda oluşturduğu çeşitlilik, Çin liderleri tarafından "Parti Devleti" için bir tehdit olarak görülmeye devam etmiştir. Bu çeşitlilik, kültür açısından hükûmetin ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde yorumlanan yerel bir geleneğe dönüşü teşvik etmiştir. Bu geleneğin merkezinde ise tutarlı bir güç olarak Konfüçyüs düşüncesi ve Çin kültürünün onu diğer kültürlerden ayırdığı söylenen özellikleri bulunmaktadır. Bir yandan katı ve otoriter ideolojik geleneksellik ile diğer yandan Parti Devleti'nin kontrolü dışında kalan kültürel çeşitlilik ve canlılık arasındaki çelişki ister istemez popülist söylemleri artırmakta ve parti meşruiyetini dış ilişkileri iç siyasette daha fazla kullanarak pekiştirme yoluna gitmektedir. Bu da büyük güç diplomasisi söylemi altında dış ilişkilerinde daha aktif ancak daha sert söylemler kullanan bir Çin ortaya çıkarırken doğal olarak Çin tehdidi kavramının da temel bulmasına sebep olmaktadır.

Çin'in yukarıda bahsedilen doğrultuda bir değişim geçirmesi normaldir. Çin, reform ve dışa açılım sürecinin başından itibaren tek bir kalkınma (endüstriyelleşme) modeli üzerinde ilerlemiş ve buna bağlı olarak insan gücünü mobilize etmiştir. Bu model, tamamen arz odaklı merkezî otoritelerce yönlendirilmiş ve yoğun iş gücü eğitimi ve mobilizasyonuna dayanan bir kalkınma stratejisidir. Bugün gelinen noktada gelişen

Çin Devleti'nin artan zenginlik ve güç ile birlikte açık ve demokratik bir topluma geçişinin Çin'in modernleşmesinin temel bir parçası olacağı düşünülmüştür.

Sözlük anlamıyla "bağlantılı veya bağlı olma niteliği, durumu veya yeteneği" anlamına gelen bağlantısallık, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri varlığını sürdürmektedir.

teknoloji, otomasyon teknolojilerinin insan gücüne dayalı üretimin önemini yitirmesine neden olması, katma değeri düşük ürünlerde gelişmekte olan diğer coğrafyaların Çin'e rakip olarak ortaya çıkması, refahın artış göstermesi ile birlikte doğum oranlarının düşmesi ve yaşlı nüfusun artması gibi sebeplerle Çin; ekonomik modelini değiştirmek zorunda kalmıştır. Ancak bu değişim zaman isteyen bir olgudur ve ekonominin istikrarını kaybetmemesi açısından Çin'in yeni pazarlar oluşturması gerekmektedir. Bu noktada Çin, elinde olan tek şeyi, yani kendi kalkınma modelini yayma yolunu seçmiştir. Bunu da bağlantısallık çerçevesi içerisinde sunmayı denemiştir.

Reform Sürecinde Kırılma: Bağlantısallık ve Model İhracı

Sözlük anlamıyla "bağlantılı veya bağlı olma niteliği, durumu veya yeteneği" anlamına gelen bağlantısallık, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri varlığını sürdürmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısı ile internet bağlantısı gibi telekomünikasyon ve bilgi işlem dünyası da dâhil olmak üzere farklı bilimsel alanlarda öne çıkmış ve daha fazla kullanılabilir hâle gelmiştir. Terim, giderek artan sayıda disiplin tarafından benimsenmiş ve dijital devrimle yeni anlamlar kazanmıştır. Zamanla ekonomi, finans, enerji politikası, lojistik ve altyapı geliştirme gibi alanlarda da küreselleşmiş dünyadaki bireylerden devletlere kadar tüm aktörlerin giderek daha karmaşık ağlar oluşturarak artan şekilde birbirine bağlılığını tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Terimin; diplomasi, ekonomik entegrasyon ve uluslararası ilişkilerde moda bir sözcük hâline gelmesi, 2010'lardan itibaren gerçekleşmiştir. Özellikle bölgesel entegrasyon stratejilerinin merkezinde kendisine yer bulmuştur. Örneğin, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), entegrasyon için bir araç olarak bağlantısallık ve altyapı geliştirmeye güçlü bir şekilde odaklanan bir kuruluştur. Kuruluşun 2010'da ASEAN Bağlantısallığı Ana Planı'nı benimsemesi, bağlantısallık teriminin uluslararası ve küresel olgular hakkındaki tartışmalarda öne çıkmasında etkili olmuştur. Avrupa Birliği (AB) de Ursula von der Leyen tarafından 1 Aralık 2021 tarihinde AB'nin bağlantısallık stratejisi olarak sunulan Küresel Geçit Projesi ile küresel trende dâhil olmuştur. Komisyon ve Yüksek Temsilci'nin ortak bir bildirisinde Küresel Geçit, AB'nin dünya çapında altyapı gelişimini desteklemek için büyük ölçekli yatırım planı olarak tanımlanmaktadır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası alanda bağlantısallığın en önde gelen destekçisi olduğundan terimin küresel sistemin merkezine yerleşmesinde en büyük paya sahiptir.

Bağlantısallık veya bir bağlantı ağı fikri, antik çağlardan beri Çin düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Çin dünya görüşünü ve değerlerini tanımlayan Konfüçyüsçülük, bireyi yalnızca yoğun bir bağlantı ağının parçası olarak kabul eder. İnsan vücudundan, bürokratların hiyerarşisine, sosyal ve ekonomik ilişkilerden doğal unsurlara kadar çoğu alan karmaşık bir bağlantı sistemi olarak düşünülür. Bu düşünce, içgüdüsel olarak devletler arasındaki ilişkilerin nasıl algılandığına da yansıtılır. Bu bağlamda bağlantısallık, uluslararası ilişkiler konusunda çağdaş Çin düşüncesinde önemli bir rol oynamaktadır. 1978’de “reform ve dışa açılım” duyurusundan bu yana, Pekin’in dış politikasının ve dış ekonomik stratejisinin odak noktası, birbirine bağlılık oluşturmak olmuştur. Özünde “dışa açılım”, ülkenin yükselişinin ve modernleşmesinin anahtarı olarak görülen Çin ile dış dünya arasında bağlantılar oluşturmakla ilgilidir.

Son 10 yıllık süreçte bağlantısallık, esas olarak Çin ile komşuları arasındaki altyapı bağlantısının teşvik edilmesine yönelik bir söylemden yola çıkılarak süreç içinde küresel bir dış politika hüviyetine bürünmüştür. Örneğin, 21 Eylül 2012 tarihinde dönemin Başkan Yardımcısı Şi Cinping, 9. Çin-ASEAN İş ve Yatırım Zirvesi’nin açılış töreninde Çin-ASEAN bağlantısallığı üzerine bir Çin komitesinin aktif hazırlık aşamasında olduğunu ve Çin’in bağlantısallık inşasını teşvik etmek için bir yatırım ve finansman platformu kurulması yoluyla ASEAN ülkeleriyle kara koridorlarını güçlendirmeye ve deniz bağlanabilirliği inşa etmeye istekli olduğunu söylemiştir. Çin’in bağlantısallık şemsiyesi altında iki taraf arasında bir deniz bağlantısı ağı kurmaya ve limanlar, gemicilik, lojistik ve limanlarla ilgili endüstriler alanında iş birliğini geliştirmeye istekli olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Şi Cinping, devlet başkanı seçilmesinin ardından bir dizi uluslararası ve yerel vesileyle uluslararası altyapı bağlantısallığını teşvik ederek bu durumun gitgide Çin’in yeni diplomatik düşüncesinin önemli bir tezahürü hâline gelmesini sağlamıştır. Örneğin, 8 Ekim 2013 tarihinde Endonezya Bali’de düzenlenen 21. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Liderler Gayriresmî Toplantısı’nda Şi Cinping, Pasifik Okyanusu’nun her iki yakasını kapsayan bir Asya Pasifik bağlantı modeli oluşturmayı ve alt bölgesel ekonomik koridorların inşasını teşvik etmeyi; böylece 21 ekonomiyi ve 2,8 milyar nüfusu kapsayan büyük bir Asya Pasifik pazarı yaratmayı önermiştir.¹¹ Yine Ekim 2013’te çevre ülkeler (periferi) diplomasisi konulu bir forumda Şi Cinping, altyapı bağlantısını hızlandırmak için ilgili ülkelerle birlikte çalışma ihtiyacını vurgulamıştır.¹² Çevre Ülkeler Diplomasisi Çalışma Sempozyumu’nda Şi Cinping, altyapı bağlantısını hızlandırmak ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu’nu (Kuşak ve Yol Girişimi) inşa etmek için ilgili ülkelerle ortak çaba sarf edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. 2013 Kasım ayında, 18. Çin Komünist Partisi (ÇKP) Merkez Komitesinin Üçüncü Genel Oturumunda ele alınan ve kabul edilen Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin Reformların Kapsamlı Bir Şekilde Derinleştirilmesi ile ilgili bir dizi önemli konuya ilişkin kararı, komşu ülkeler ve bölge ile altyapı bağlantısı inşasının hızlandırılması, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu’nun inşası ile tüm cephelerde yeni bir açılım modeli oluşturulması üzerine olmuştur.¹³ Görüldüğü gibi 2011 yılından 2013 yılının sonuna gelindiğinde, bağlantısallıktan anlaşılan hâlâ esas olarak altyapı bağlantısı ve altyapısal kalkınma üzerine de olsa komşuluk diplomasisi seviyesine yükselmiş ve “Kuşak ve Yol” inşasında merkezî bir rol almaya başlamıştır. Çin bugün 18 trilyon dolar olan gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) ile 33 trilyon dolar olan Asya GSYH’sinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Çin'in GSYH'si; Japonya'nın yaklaşık dört katı, Hindistan'ın altı katı, 10 ASEAN ülkesinin toplamının altı katı, Güney Kore'nin 10 katı ve Avustralya'nın 12 katıdır. Çin'in GSYH'si, ABD'ninkinin yaklaşık %80'i kadardır ve bu, 27 AB ülkesinin toplamından daha fazladır.

İnfoğrafik 1: Çin'in Küresel Bir Ekonomik Güç Olarak Ortaya Çıkması

Bu bağlamda Çin'in küresel bir ekonomik güç olarak ortaya çıkması;

- 1- Organik bir gelişmedir.** Öncelikle kendi iç pazarında üretimi teşvik etmiş, ardından bu pazar içerisindeki tedarik zincirini kurmuş ve kendi coğrafyasında bölgeler arası bağlantısalılığı kurarak iç pazar dinamizmini sağlamıştır. Ardından ham madde ve enerji ihtiyacını karşılama amacıyla ikili ilişkiler yoluyla dışa doğru açılma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Çin'in pazar sıkıntısı yoktur çünkü gelişmiş ülkeler Çin'in pazar arama sorununu kendiliğinden çözmektedir. Bu süreç, dışa açılım sürecinin başlangıcı olan 1978'den Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üyeliğin başladığı 2001 senesine kadar olan süreç olarak kabul edilebilir. Çin bu süreçte merkezî planlı bir ekonomiden piyasa odaklı bir ekonomiye geçmiş, planlı ticareti kaldırmış, ticareti ademimerkezileştirmiş, gümrük tarifelerini düşürmüş ve 1996 yılında cari hesap işlemleri üzerindeki döviz kontrollerini kaldırmıştır. Bu eylemler, diğer reformlarla birlikte Çin'in dış ticaretinin ve yatırım girişlerinin hızla genişlemesini tetiklemiştir. İhracatı 1978'de 10 milyar dolardan 2000'de 278 milyar dolara çıkmıştır.¹⁴

2- Küresel ekonomik risklere göre şekillenmiştir. 2001 yılında DTÖ üyeliği ile birlikte Çin, küresel ekonomik sistemin bir parçası olarak küresel ekonomik sistemde gerçekleştirebilecek tüm kriz ve çalkantılardan direkt etkilenir duruma gelmiştir. Bununla birlikte küresel rekabetin içerisine yeni bir aktör olarak katılmıştır. Çin bu süreçte küresel ticaretini en büyük ticari ortakları ABD ve AB arasında bir denge politikası izleyerek garanti altına almıştır. 2001'den 2013'e kadar olan bu süreçte Çin'in nominal GSYH'si; 2005'te Fransa'yı, 2006'da Birleşik Krallık'ı, 2007'de Almanya'yı, 2010'da Japonya'yı geride bırakarak ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi hâline gelmiştir. Bu da doğal olarak büyüme ivmesini kaybetmemek için gerek kaynak gerekse de pazar güvenliği açısından Çin'i daha fazla bağlantısallık kurma ihtiyacına itmiştir.

3- Jeopolitik risklere göre şekillenmiştir. 2013'ten günümüze kadar geçen süreçte ise Çin'in bağlantısallık girişimlerinin görünür ve somut hâllerine şahit olunmaktadır. Çin bu süreçte ekonomik büyüklük olarak geride bıraktığı büyük ekonomilerden ve kendisine yaklaşan en büyük ekonomiden rekabet baskısı hissetmeye başlamıştır. Bu da Çin'i daha somut adımlarla kaynak ve pazar güvencesi sağlama yoluna itmiştir. Kuşak ve Yol Girişimi de bu sürecin bir ürünüdür. Bu süreçte Çin'in en büyük ticaret ortağının ABD ve AB'den ASEAN ülkelerine dönüştüğünü, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) gibi bölgesel ticaret anlaşmalarını imzaladığını ve daha fazla bölgesel bağlantısallığa önem verdiğini gözlemleyebiliriz.

Bu ekonomik büyüklükle birlikte Çin'in askerî kapasitesi de artmıştır. Çin ekonomisi yüksek oranda büyümeye devam ederek askerî modernizasyon için güçlü bir maddi temel sağlamıştır. Yine bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişimler, askerî teknolojideki atılımlar için sürekli bir ivme sağlamıştır. Beidou navigasyon sisteminin başarılı bir şekilde konuşlandırılmasından kuantum iletişim ve hipersonik teknolojileri gibi öncü uygulamalara kadar Çin, askerî teknolojilerde rekabet edebilir duruma gelmiştir. Silah bakımından Halk Kurtuluş Ordusunun (HKO) gelişmiş beşinci nesil uçağı J-20 ile Liaoning, Shandong, Fujian isimlerinde üç uçak gemisi bulunurken dördüncü uçak gemisinin hâlihazırda yoğun bir şekilde yapım aşamasında olduğu söylenmektedir. Ayrıca HKO, aktif görevdeki askerî personel sayısı bakımından 2 milyon kişiyle dünyanın en büyük silahlı gücüdür. Yine 14. Ulusal Halk Kongresi'nin İkinci Oturumunda sunulan bütçe taslağına göre 2024 yılında ulusal hazineden ulusal savunma harcamaları için %7,2'lik bir artışla 236 milyar dolar bütçe ayrılmıştır. Bu, her ne kadar 842 milyar dolarlık ABD bütçesinden çok düşük görünse de Çin'in süreç içinde daha rekabetçi bir askerî güce sahip olabileceği yönünde fikir verici niteliktedir. Bununla birlikte Çin askerî düşüncesi daha çok diyalektik ve bütüncül bir bakış açısına odaklanmaktadır. Örneğin, Kuşak ve Yol Girişimi'nin itici gücüyle Çin sadece güzergâh üzerindeki ülkelerle ekonomik iş birliğini güçlendirmekle kalmamış aynı zamanda askerî alanda da kapsamlı değişim ve iş birliği başlatmış ve bu da şüphesiz, Çin'in uluslararası askerî arenadaki etkisini artırmıştır.

Çin'in küresel sistemde büyük bir güce dönüşme sürecine panoramik bir bakış açısı getirdiğimizde, ekonomik ve askerî büyüme ile birlikte iç ve dış siyaset arasında bir bütünsellik gözlemlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Çin'in iç dinamikleri yukarıda açıklandığı ve iddia edildiği gibi

kültürel homojenlik ve ideolojik geleneksellik çerçevesinde kontrollü bir dönüşüm sergilerken dışa açılımı ve küresel arenada bir güç hâline gelmesi organik bir süreç olarak gelişmiştir. Bu ikisi arasında oluşan asimetrik gelişim, iç ve dış politikalar arasında gerilim oluşturmaktadır. Aslına bakılırsa Çin siyasetinin son üç dönemine (Jiang, Hu ve Şi) damga vuran eski akademisyen ve şimdinin ise Politbüro Yürütme Komitesi Üyesi Wang Huning böyle bir gerilimin olasılığını 1994 yılında görmüştür. Dışa açılma ve dünya ile entegre olmanın Çin'in kültürel homojenliği sağlamasında sorun oluşturacağını kültür kavramını egemenlik açısından değerlendirerek göstermiştir.¹⁵

Söz konusu gerilimin yansımalarını Çin'in dış ilişkilerinde gerek pratik gerekse de teorik anlamda gözlemlemek mümkündür. Örneğin, son yıllarda Zhao Tingyang tarafından yeniden yorumlanarak alternatif bir küresel teori olarak sunulan Tianxia kavramının popülerliği, Çin'in küresel sistemdeki artan etkisi ile paralel olarak artmıştır. Tianxia "Çin'in gök kubbenin altında büyük birliği (tianxia dayitong)" anlamına gelen ve Çin tarihinde genel kabul görmüş bir bilgeliktir. Zhao herkesin dâhil olduğu varsayımı ile yola çıkarak dünyadaki çeşitliliğin kabul edilmesi, uyumlu karşılıklı bağımlılığın vurgulanması ve kalıcı barışın bir aracı olarak erdemli bir yönetimin oluşmasını Tianxia sistemi olarak sunmuştur.¹⁶ Zhao'ya göre Tianxia sisteminde yöneticiler, halkın kalbini ve zihnini kazanmak için tiranlık ve askerî güce değil, insani otoriteye güvenirlere. İyi niyetli bir öneri gibi durmakla birlikte Ge Zhaoguang'ın gündeme getirdiği "Tianxia'nın yöneticisini kim seçecek? Bu yönetici nasıl seçilecek? Kime karşı sorumlu olacak? Yasaları nasıl yürürlüğe girecek? Anlaşmazlıklar nasıl karara bağlanacak?" gibi sorulara yanıt verebilmesi gerekmektedir.¹⁷

Son dönemde ortaya atılan Şi Cinping düşüncesi, insanlığın ortak kader topluluğu gibi söylemlerle; Çin'in yine son dönemde ortaya koyduğu Küresel Kalkınma, Güvenlik ve Medeniyet Girişimleri ise özünü Çin halkının uyanışı (ulusal gençleşme) ve Çin usulü sosyalizmin gerçekleştirilmesi ile birlikte Çin'in dünyanın ezilmiş (geri kalmış) halklarına rehberlik ettiği bir yol sunmaktadır. Bu da yukarıda bahsedilen "Tianxia" nosyonuna sorulan sorulara tek bir cevap verirken ister istemez emperyalist izlenimler uyandırmaktadır. Pratik anlamda ise Çin'in Güney Çin Denizi'nde komşuları ile yaşadığı sorunlara yaklaşım biçimi bu iç-dış politika gerilimini çok daha net yansıtmaktadır. Bu da Çin'in dış dünyaya kendi iç reçetesi olan kültürel homojenlik ve ideolojik gelenekselliği sunacağını göstermektedir. Bu bağlamda küresel sistem içerisinde diğer büyük güçler olan ABD ve Rusya'nın bu reçeteyi nasıl değerlendireceği, Küresel Güney ülkelerinin ise bu reçete ile sıhhat bulup bulamayacağı; Çin'in küresel sistem üzerindeki etkinliğini belirleyecektir.

BÖLÜM 2

ABD'nin tarihsel olarak Çin topraklarını işgal etmemesi ve Çin ile toprak bütünlüğünü ilgilendiren bir savaşa girmemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme seyrini belirleyen en önemli faktör olmuştur.

ABD-ÇİN REKABETİ VE REKABETİN TEMEL PARAMETRELERİ

Çin'in son 20 yılda mevcut güç kapasitesini ABD'ye meydan okuyabilecek düzeye getirdiğine dair varsayımlar gerçekçi bir parametreye tam anlamıyla oturmamasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Aralarındaki gerilimi yönetmek ve kendi çıkarlarına göre yeniden düzenlemek isteyen aktörler arasında güncel gelişmelere göre rekabet veya iş birliği konuları sürekli tartışılmaktadır. Rekabet ve iş birliğinin boyutları, önemi ve miktarı değişmektedir. Ancak büyük güçler rekabeti kontrol edilmediği takdirde, baskın güç ile meydan okuyucu güç arasında beklenmeyen bir çatışma ortaya çıkabilir. Bu çatışmanın savaşa ve ittifakları da kapsayacak daha geniş bir küresel mücadeleye dönüşme riski şu anda görünmese de tarafların hareket tarzlarının sürekli takip edilmesi ve olası savaş ve çatışma senaryolarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

ABD-Çin rekabetinin tek bir belirleyicisi olduğunu söylemek doğru değildir. İki ülke arasındaki ilişkiler, tarihsel süreç içinde düşmanlıktan normalleşmenin tesis edilmesine kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. ABD'nin tarihsel olarak Çin topraklarını işgal etmemesi ve Çin ile toprak bütünlüğünü ilgilendiren bir savaşa girmemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme seyrini belirleyen en önemli faktör olmuştur. Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mao Zedong'un, Soğuk Savaş'ın tam ortasında ABD ile normalleşme sürecini başlatması, ABD'ye olan bu tarihsel güven sebebiyle gerçekleşmiştir. Çinli siyasi ve askerî elitler için ABD her ne kadar Batı kapitalizmi ve emperyalizminin yeni temsilcisi ise de aynı zamanda Çin'in sosyalist modernleşmesinin gerçekleşmesi için pazarlık yapılabilecek ve hatta örnek alınabilecek bir güçtür. Çinli liderler için Avrupa'dan ayrılan bir "Amerikan rüyası" tarihsel söylemi, bugün bile bir ikilem oluşturmaya devam etmektedir.

Amerika kıtasından Çin topraklarına ticari amaçlarla gelen ticaret gemileri, bir bakıma İngilizlerin Hindistan üzerinden açtığı doğu yolunu Pasifik üzerinden genişletmeyi amaçlamaktaydı. Bir yandan İngiltere'ye karşı yapılan bağımsızlık savaşının siyasal egemenlik boyutu diğer yandan ekonomik bağımsızlık arzusu, ABD'yi kıtanın doğusunda Pasifik yoluyla güvenli limanlar oluşturmaya yönlendirmiştir. Afyon Savaşları sonrasında yapılan birçok imtiyaz anlaşmasına ABD de katılmıştır. Böylece Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı"¹⁸ içinde ABD tarihsel olarak yerini almıştır.¹⁹ Ancak Çin'in deniz ticaretini İngiltere ile paylaşan ve savaşın İngilizler için sağladığı kolaylıklardan ve korumadan kendi gemilerinin ve

tüccarlarının da pay almasını isteyen ABD, kaba ve zorlayıcı yöntemler yerine iki tarafa da haksız avantajlar sağlamayacak bir yöntem için diplomasi yolunu seçmiş ve dönemin başkanı John Tyler, Çin İmparatoru'na nazik bir mektup yazmıştır.²⁰

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın Pasifik'te ciddi bir güç olarak ortaya çıkması, ABD'nin Çin ana karasında elde ettiği imtiyazları koruma ve daha da ötesinde Amerika kıtasının doğusunda Pasifik güvenliğini sağlayarak güç ölçeğini genişletme stratejisine karşı bir tehdit olarak görülmüştür. ABD de bu dönemde Çin'de siyasi ve ekonomik düzeni sağlayabileceğine inandığı en ideal aktör olarak dönemin milliyetçi hükümetini görmüştür. Bu dönemde ABD, Çin'in Japonya ile savaşında Çin'e destek vermiştir.²¹ II. Dünya Savaşı, ABD-Çin ilişkileri açısından oldukça gergin ve belirsiz bir ortam yaratmış ve bugün de tarihsel süreklilik olarak okunabilecek Tayvan sorunu, ideolojik farklılıklar ve stratejik yaklaşımlar arasında gerilimli alanlar oluşmuştur.

Bu tarihsel zemin, Çin'in Soğuk Savaş siyasi düşüncesi içinde komünist blokun bir parçası olan Sovyet Rusya'nın ABD'ye benzer bir emperyalist zihniyet ile hareket ettiği tezinin ve buna yönelik oluşturulan stratejinin de kolaylıkla uygulanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda tek yol, bugün de Çin'in dünya düzeni ve büyük güç vizyonunun bir parçası olan Küresel Güney söylemi ile benzeşen "Üçüncü Dünyaçılık"tır.²² Ancak Çin kısa süre sonra Üçüncü Dünya'nın, Çin'e beklediği ekonomik kalkınma ve askerî gelişmeyi sağlayarak güçlü bir ülke inşa etmede yardımcı olamayacağını anlamıştır.

1978 yılındaki reform ve dışa açılım dönemine giden süreç, aslında bir yerde ABD ile normalleşme sürecidir. Zira 1969 yılında Çin ile Sovyetler arasında yaşanan sınır çatışmaları ve ardından 1971'de Çin'in masa tenisi takımının ABD masa tenisi takımının üyelerini Çin'e davet etmesi ile başlayan normalleşme, 1979 yılında ABD ile karşılıklı tanıma anlaşmaları ve Tayvan gibi egemenlik sorunlarının rafa kaldırılması ile hızlanmıştır. Soğuk Savaş'ın ABD lehine sonunun gelmesinde rol oynayan Çin hem tehdit hissettiği sınır komşusundan kurtulmuş hem de kendine özgü ama Batı'dan da kopuk olmayan bir ekonomik kalkınma hikâyesini başlatabilmiştir.²³ Tabii ki Çin'in açılım süreci, ABD'nin Çin'e açtığı alanın yanı sıra Çin'in de kendi içinde gerçekleştirdiği siyasal ve toplumsal dönüşümün bir parçasıdır.

1989 yılına kadar süren ve Çin'in başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle yakın angajmanı, sosyal ve siyasal bir yakınlık da ortaya çıkarmıştır.

II. Dünya Savaşı, ABD-Çin ilişkileri açısından oldukça gergin ve belirsiz bir ortam yaratmış ve bugün de tarihsel süreklilik olarak okunabilecek Tayvan sorunu, ideolojik farklılıklar ve stratejik yaklaşımlar arasında gerilimli alanlar oluşmuştur.

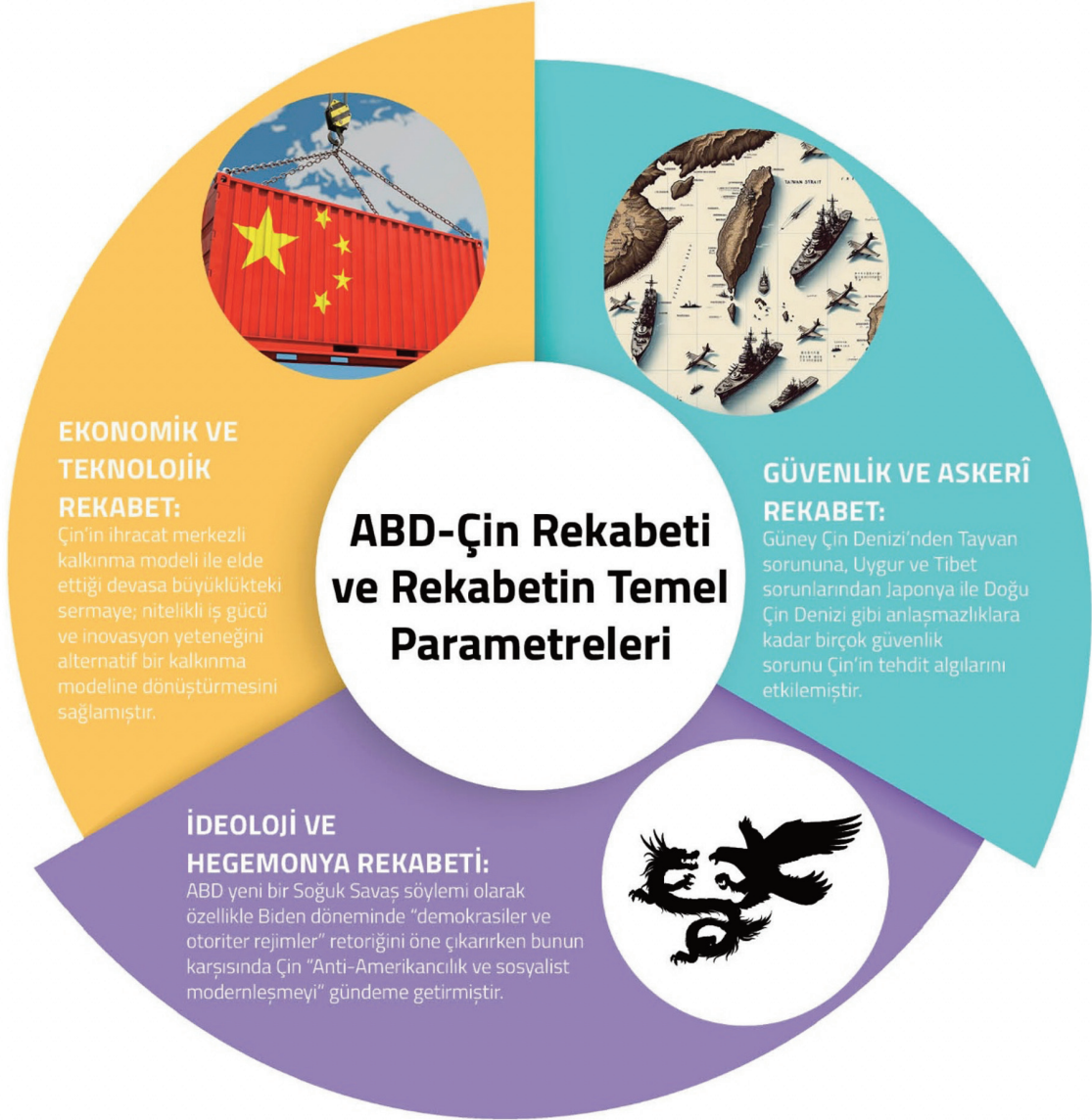
1989 yılına gelindiğinde ise Çin'de dışa açık ve Batı ile yakın angajmana dayanan ekonomik kalkınma modelinin de beslediği siyasal ve toplumsal talepler ÇKP tarafından Tiananmen Meydanı'nda bastırılmıştır.²⁴ Bu durum da Çin-ABD ilişkilerini 2000'li yıllara kadar negatif olarak etkilemiş ve bugün de ikili ilişkilerde gözlemlenen güven sorununun da arka planını oluşturmuştur. Ancak ABD'nin etkisi ve desteği özellikle 2001 yılında Çin'in DTÖ üyeliği ve ABD Kongresinin Çin'i ticaret yapılabilir ülkeler arasına almasıyla ciddi bir ivme kazanmıştır.

2000'li yıllar, bir bakıma ABD ve Çin'in ekonomik kalkınma hikâyesinin sonuçlarını değişen küresel gelişmelerle birlikte okuyarak yeniden anlamlandırdığı bir dönem olmuştur. Bir yandan 1978 yılında gerçekleştirilen reform ve dışa açılmanın sağladığı ekonomik refah diğer yandan bu refahın oluşturduğu toplumsal ve siyasal talepler arasında bir yol bulmaya çalışan hükûmet, bu yıllarda rekabetçi bir iş birliğini ara strateji olarak belirlemiştir. Bu dönemde terörizmle mücadele gibi iş birliği konularının yanı sıra ABD'nin tek taraflı Orta Doğu politikaları ve özellikle Çin'in yakın coğrafyasındaki Tayvan ve Güney Çin Denizi'ne yönelik müdahaleleri dolayısıyla rekabet konuları da ortaya çıkmıştır.

2008 Küresel Finans Krizi ise hassas bir dengede ilerleyen ilişkilerin gerilmesinde bardağı taşıran son damla olmuştur denilebilir. Zira 2013 yılında başlayan ve hâlen devam eden Şi Cinping dönemi Çin dış politikasını belirleyen temel dinamikler, 2008 sonrasında çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD'nin Çin'in yükselişine karşı Asya Mihveri (Asia Pivot) ile Asya Pasifik politikasını yeniden tahkim etmesi, Çin'de ABD tarafından çevreleme tehdidini tetiklemiştir.²⁵

Peki bu dönemde ne oldu da ABD-Çin arasında ciddi bir rekabet ve hatta dünya savaşını dahi hatırlatan gelişmeler yaşanmaya başladı? Bu soruya cevap verebilmek için iki ülke arasında artan doğal rekabet alanlarının birbirini tetikleyerek yeni rekabet alanlarını ortaya çıkardığı gerçeğini görmemiz gerekmektedir. Yukarıda bahsedilen tarihsel arka plan; nihayetinde ekonomik kalkınma, refah ve barış gibi ortak çıkar alanlarında uzlaşmayı sağlasa da özellikle Çin'in zayıf olduğu dönemde ideolojik farklılıklar, jeopolitik gerilim alanları, siyasal krizler ve toplumsal dönüşümler fazla dikkate alınmamaktaydı. Ancak Çin, 2000'li yılların özellikle ilk 10 yılında elde ettiği kazanımların ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak ürettiği sonuçlarla mevcut siyasal rejimi ve devlet yapısını sürdürüp sürdüremeyeceği gibi varoluşsal sorularla yüzleşmeye başladı. Kısacası bu reform süreci, Çin'i içeriden bir baskı ile zorlamaya başladı. Diğer yandan Soğuk Savaş sonrasının tek kutuplu yapısının dönüşmesi de Çin'in küreselleşmenin nimetlerinden faydalanmanın bir başka yolu olması gerektiği sorusuna yöneltti. Sonuç olarak 2010'lu yıllarla birlikte ekonomik krizler ve kapitalist ekonomik kalkınma modellerinin Çin'e uyumu başta olmak üzere bunun ürettiği güvenlik ve askerî rekabet unsurları, iki ülke arasında birbirini tetikleyen sınırsız rekabet alanları ortaya çıkardı.

İnfoğrafik 2: ABD-Çin Rekabeti ve Rekabetin Temel Parametreleri

Ekonomik ve Teknolojik Rekabet

ABD-Çin arasındaki ekonomik rekabetin herhangi bir somut başlangıç tarihini vermek mümkün değildir. Zira küresel ekonominin hem kurumsal anlamda hem de reel piyasa koşullarında çok önemli bir parçası hâline gelen dünyanın en kalabalık ülkesinin elde ettiği başarılar, başından itibaren ABD için doğal bir rekabet alanı oluşturmuştur. Önceleri daha çok ucuz iş gücü ve ihracat merkezli ekonomik kalkınma yöntemi ile ABD'li şirketlerin de ciddi oranda kârlı işler yaptığı Çin piyasası özellikle Batılı devlet ve şirketler açısından gün geçtikçe Çin'i küresel ekonominin bir parçası hâline getirirken diğer yandan Çin'in bu ekonomik kalkınma ile daha liberal ve piyasa merkezli reformlar

ABD-Çin ekonomik rekabetinin gözle görünür ilk göstergesi, Donald Trump Dönemi ile ortaya çıkmıştır. Ticaret savaşları olarak tarif edilen süreç, iki ülke arasındaki ticaret açığını dengelemeyi ve sıkışan ABD üretimini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

yaparak başta siyasi dönüşüm olmak üzere toplumsal ve kültürel anlamda Batılı ülkelere benzeyeceği ve böylece küresel piyasalarla bütünleşeceği beklentisini oluşturdu.²⁶ Ancak zamanla bu beklentinin karşılanamayacağı özellikle iki alandaki gelişmeyle ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, Çin'in mevcut ekonomik kalkınma modelini sosyalist bir piyasa ekonomisi ile tanımlaması ve ikincisi de bu yeni piyasa modelini kendi iç siyasi ve toplumsal yapısı ile uyum içinde sürdürmesiydi. Kısaca Çin'in siyasi ve ekonomik istikrarı devam ettiği müddetçe Batılı devletlerin beklediği siyasi ve piyasa merkezli liberal reformlar yapmasına gerek yoktu. Bu süreç ister istemez Çin'in ihracat merkezli kalkınma modeli ile elde ettiği devasa büyüklükteki sermaye, nitelikli iş gücü ve inovasyon yeteneğini batı dışı alternatif bir kalkınma modeline dönüştürmesini tektikledi. Bu süreci tarihsel olarak iki ana çizgide takip etmek mümkündür.

Birinci süreç, 2008 yılında ABD merkezli konut kredilerinden kaynaklanan (mortgage) krizin, küresel finansal krize dönüşmesidir. Bu süreçte Çin, ilk defa Amerika ve Avrupa piyasalarındaki belirsizlikten doğrudan etkilenebileceğini fark etmiştir.²⁷ 2013 yılında Çin'in ekonomi politik anlamda alternatif bir söylem ve politika inşa edeceği ise ilk kez büyümenin yaşayacağı ama daha sağlıklı bir büyüme modeli inşa edileceğine referansla ifade edilen "yeni normal" kavramı, "Kuşak ve Yol Girişimi" (KYG) ve "Made in China 2025" stratejisi gibi girişimlerin duyurulması ile ortaya çıkmıştır. Bu süreç sadece söylemsel bir değişimin değil, 2010'lu yıllarda somut karşılıklarını göreceğimiz kurumsal inşa süreçlerinin de başlangıcıdır.²⁸ Örneğin KYG'nin finansmanını sağlayacak alternatif bir kalkınma bankası olan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası, İpek Yolu Fonu ve dış yardımları yeni bir perspektifle düzenleyen, USAID'e atıfla CHINAID olarak da bilinen Çin Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansının (CIDCA) temelleri bu süreçte atılmıştır.²⁹

İkinci süreç, 2015 yılında KYG ve Made in China 2025 gibi stratejilerin Çin'de hayata geçirilme çabaları ile ortaya çıkmıştır. Çin, Huawei ve Alibaba gibi şirketler ile sadece enerji ve bankacılık sektörlerinde değil; teknolojik üretim, finans ve e-ticaret gibi alanlarda da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bütün bunlar, ABD'nin Çin konusunu tehdit merkezli ve şüpheli olarak görmesine sebep olmuştur. Zira Çin'de olup bitenler, ABD'nin beklediği gibi daha liberal reformlar ve siyasi dönüşüm ile değil, tam tersi bir şekilde daha sıkı kontrollü bir ekonomik model ve tek parti siyasi düzeninin konsolide edilmesi ile sağlanmaktaydı.

ABD-Çin ekonomik rekabetinin gözle görünür ilk göstergesi, Donald Trump Dönemi ile ortaya çıkmıştır. Ticaret savaşları olarak tarif edilen süreç, iki ülke arasındaki ticaret açığını dengelemeyi ve sıkışan ABD üretimini güçlendirmeyi hedeflemiştir.³⁰ Çin bu süreçte teknolojik üretim ve kapasitesini artırmayı, ABD ile mücadele ederek başarmaya çalışmıştır. COVID-19 salgını, bu süreçte ciddi bir kırılma yaratsa da son yıllarda özellikle çip, batarya ve elektrikli araçlarda bu rekabet daha da derinleşmiştir.

2018 yılından bu yana başta Çin ile ticaret açığını azaltmayı hedefleyerek daha korumacı politikalar izleyen ABD tarafı, zamanla yaptırımların sayısını ve etki alanını genişleterek Çin'in ekonomik faaliyetlerini güvenlik ve istihbarat gibi alanlarla ilişkilendirip tehdit argümanını güçlendirmektedir.

Güvenlik ve Askerî Rekabet

Ekonomik rekabetin başlıca belirleyicisi olmasa da tarihsel olarak var olan jeopolitik gerilimler ve güvenlik sorunları, ABD-Çin rekabetinin en önemli konuları arasında sayılabilir. Çin'in reform sürecinde gerçekleşen ve ABD ile müzakerelerde rafa kaldırılan neredeyse bütün güvenlik sorunları, bugünkü rekabet ortamında yeniden masaya gelmiştir. Güney Çin Denizi'nden Tayvan sorununa, Uygur ve Tibet sorunlarından Japonya ile Doğu Çin Denizi gibi anlaşmazlıklara kadar birçok güvenlik sorunu Çin'in tehdit algılamasını etkilemiştir.

Bu çerçevede reform sürecinde gündemde olmayan Çin'in ulusal savunma stratejisi ve askerî reformları özellikle 2000'li yıllarda silahlanma ve güçlü ordu gibi kavramlarla birlikte yeniden ön plana çıkmıştır. O hâlde, Çin'in tehdit ve risk parametreleri ile askerî kapasitesi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir.

1949 Devrimi'nin hemen ardından oluşturulan ulusal savunma stratejisinin temel motivasyonu, Halk Kurtuluş Ordusunun (HKO) Çin İç Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'nda tecrübe edilen savaş türlerindeki yetkinliklerini artırmaktı. 1950'lerin başlarında Çin, yalnızca bu savaşlardan dersler çıkarmakla kalmadı aynı zamanda nükleer silahların konvansiyonel operasyonlar için etkilerini de ele alan çalışmalar yaptı. 1964 yılında nükleer silaha sahip olan Çin, Soğuk Savaş'ın gerilimini "düşmanı derinlere çekme stratejisi" ile aşmaya çalıştı.³¹ Bunun anlamı askerî tehditleri dışarıda değil, sınır içinde karşılamak ve hâlen devrim ordusunun pratiğini yansıtan bir direniş ordusu şeklinde yapılanmaktı.

Ekonomik rekabetin başlıca belirleyicisi olmasa da tarihsel olarak var olan jeopolitik gerilimler ve güvenlik sorunları, ABD-Çin rekabetinin en önemli konuları arasında sayılabilir.

2017 yılında Trump hükûmeti tarafından yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Çin, ilk defa ABD liderliğindeki uluslararası düzene küresel meydan okuyucu olarak tanımlandı.

Soğuk Savaş boyunca sıcak bir savaştan kaçınsa da askerî stratejide keskin bir sapmayı temsil eden gelişmenin tetikleyicisi Sovyetler Birliği oldu. 1969 yılında Ussuri Nehri'ndeki kısa ama sıcak bir savaşın ardından Sovyetler Birliği, Çin için varoluşsal bir tehdit hâline geldi. Sovyetler Birliği, 1970'lerin sonlarında Çin'in kuzey sınırına 50'den fazla tümen konuşlandırmıştı. Bu duruma karşı Çin, sınır ötesinde ileri savunma pozisyonu olarak birleşik operasyonlar yürütebilecek mekanize bir kuvvetin geliştirilmesi yoluyla bir Sovyet işgalini yenmeyi öngördü. Bu da daha donanımlı, modern ve düzenli bir ordunun teşkilatlanmasını gerektirmekteydi.

Çin'in ulusal savunma stratejisindeki üçüncü büyük değişiklik, Soğuk Savaş'ın hemen ardından ABD'nin Körfez Savaşı ve Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde edindiği tecrübelerle şekillendi. Bu yeni strateji, Çin ordusunun çevresinde "yüksek teknoloji" ile karakterize edilecek yerel bir savaşta savaşılabilesini ve kazanabilmesini gerektirmekteydi. Bu dönemde Sovyetler gibi ciddi bir tehdit olmasa da ulusal savunma stratejisinin temel motivasyonu, 1990-1991 Körfez Savaşı'nda ortaya çıkan savaş yönetimindeki derin değişimlerin değerlendirilmesiydi. Çinli stratejistler için modern savaş artık hassas güdümlü mühimmatlar ve uzay tabanlı platformlarla gelişmiş gözetleme ve keşif de dâhil olmak üzere yüksek teknolojinin kullanımıyla karakterize edilmekteydi.

2000'li yıllardan bugüne kadar Çin'in ulusal savunma stratejisi bazı dönüşüm süreçlerinden geçti. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin küresel terörle mücadelesinden etkilenen Çin, 2004 yılında yayımlanan stratejik kılavuzda stratejisini "bilgilendirilmiş koşullar altında yerel savaşları kazanmaya" odaklanacak şekilde değiştirdi. Aynı zamanda Çin, Birleşmiş Milletler (BM) barış misyonlarına barış gücü desteği vererek dünya ile ekonomik entegrasyonunun güvenlik ayağını kurumsal ve çok taraflı bir strateji ile yönetmiştir. Böylelikle çatışma ve kriz bölgelerine tek taraflı müdahalenin getirdiği siyasi, askerî ve ekonomik maliyetten kurtulmuştur.

2017 yılında Trump hükûmeti tarafından yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Çin, ilk defa ABD liderliğindeki uluslararası düzene küresel meydan okuyucu olarak tanımlandı. Buna karşılık olarak ise Çin, 2019 yılında Ulusal Savunma Strateji Belgesi yayımladı.³² Buna göre mevcut uluslararası güvenlik sistemi ve düzeni; artan hegemonyacılık, güç siyaseti, tek taraflılık, sürekli bölgesel çatışmalar ve savaşlar

nedeniyle sarsılmaktadır. Dolayısıyla strateji metni, Çin için savunma ve güvenlik önceliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Saldırganlığı caydırmak ve saldırganlığa karşı direnmek.
2. Ulusal siyasi güvenliği, halkın güvenliğini ve toplumsal istikrarı korumak.
3. "Tayvan'ın bağımsızlığına" karşı çıkmak ve onu kontrol altına almak.
4. "Tibet'in bağımsızlığı" ve "Doğu Türkistan"ın kurulması gibi ayrılıkçı hareketlerin savunucularına karşı baskı yapmak.
5. Ulusal egemenliği, birliği, toprak bütünlüğünü ve güvenliği korumak.
6. Çin'in deniz haklarını ve çıkarlarını korumak.
7. Çin'in; uzay, elektromanyetik uzay ve siber uzaydaki güvenlik çıkarlarını korumak.
8. Çin'in denizaşırı çıkarlarını korumak.
9. Ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek.

Görüldüğü üzere bu sıralamada Çin'in denizaşırı çıkarları ve kalkınma öncelikleri ulusal güvenlik önceliklerinin son sıralarında yer almaktadır. Ancak bu öncelikleri bütüncül bir şekilde düşünmek yerinde olacaktır. Zira Çin'in ulusal savunma stratejisinde iç ve dış ayrımı, genelde muğlak çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır.

İdeoloji ve Hegemonya Rekabeti

ABD ve Çin arasındaki ekonomik ve güvenlik merkezli rekabetin altyapısını oluşturan ve tarafların yeniden kullanışlı bir meşruiyet aracı olarak gördükleri ideolojik farklılıklar, son yıllarda yeni bir hegemonya mücadelesinin aracı hâline gelmiştir. ABD, yeni bir Soğuk Savaş söylemi olarak özellikle Biden Dönemi ile birlikte "demokrasiler ve otoriter rejimler" retorliğini gündeme getirirken bunun karşısında Çin, "anti-Amerikancılık ve sosyalist modernleşmeyi" gündeme getirmiştir. Özellikle Küresel Güney ve uzak coğrafyalarla kurduğu ilişki biçimlerinde bu retorik, Çin için oldukça kullanışlı olmaktadır.³³

Her iki ülke de son yıllarda bu iki ideolojik söylem etrafında topladığı ülkelerle birlikte hareket etmeye çalışmaktadır. ABD geleneksel güvenlik ittifaklarını yeniden tahkim ederken Çin tarafı ise ekonomik kalkınmasını

ABD ve Çin arasındaki ekonomik ve güvenlik merkezli rekabetin altyapısını oluşturan ve tarafların yeniden kullanışlı bir meşruiyet aracı olarak gördükleri ideolojik farklılıklar, son yıllarda yeni bir hegemonya mücadelesinin aracı hâline gelmiştir.

ideolojik mücadelesinin önemli bir dayanağı hâline getirerek Afrika, Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da ciddi bir destek bulmaktadır. Ancak bu rekabet alanı henüz gelişmektedir ve yukarıda bahsedildiği gibi ekonomik, teknolojik, askerî rekabetin ve güvenlik rekabetinin bir yansıması olarak görülebilir. Zira her iki ülke de gerekli gördüğü durumlarda bu rekabet tonunu düşürüp normal ilişkilerin yolunu aramaktadır.

ABD-Çin arasındaki rekabetin çok boyutlu, birbiri ile kesişen ve bazen çatışan unsurlar barındırdığı söylenebilir. Karşılıklı bağımlılığın, tarafların hareket alanlarını önemli ölçüde kısıtladığı açıktır. Küresel ekonominin en büyük iki aktörü, Soğuk Savaş'taki gibi birbirinden tamamen ayrı ve bağımsız bir ekonomik düzen içinde değildir. Aksine ticaretten finansa, teknolojik rekabetten tarımsal üretime kadar iki ülkenin ciddi ilişkileri bulunmaktadır.

Bundan sonraki süreci belirleyecek en önemli faktör, her iki aktörün yukarıda bahsedilen rekabet unsurları arasında hangisini önceleyeceği olacaktır. 1978 yılından bu yana ekonomik kalkınma her iki ülke için de öncelikli olmuştur. Bu sebeple askerî-güvenlik konuları ile ideolojik farklılıkların, ikincil konular olarak mevcut denkleme etkileme potansiyeli zayıftır. Ancak ekonomik krizler ve her iki tarafın da güç seviyelerinde dengeye doğru yaklaştığı izlenimi, diğer iki rekabet unsurunu bir araç hâline getirmektedir. Kısacası Çin'in ekonomi pastasından aldığı pay büyüdükçe bu payı yönetebilecek ve güvenliğini sağlayacak askerî kapasiteyi artıracaklarını öngörmek çok zor değildir. Bu da ister istemez bütün bu hikâyenin ideolojik olarak meşrulaştırılmasını gerekli kılmaktadır.

BÖLÜM 3

OLASI RUSYA-ÇİN İTTİFAKI ÜZERİNE

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Çin ve Rusya'nın birbirlerine karşı bakış açıları kayda değer değişimler geçirmiştir ve geçirmeye de devam etmektedir. Bu değişimlerin nedenleri çok yönlü bir perspektif çizmektedir. Çin'in davranışlarının değişen doğası, Batı'nın Rusya ve Çin ile ilişkileri, ekonomik kaygılar, liderlerin kişilikleri, temel güvenlik çıkarları, COVID-19, yenilenebilir enerjiye olan küresel yönelim, nesil değişimi gibi birçok neden; iki ülkenin birbirlerine olan ilgisini artırmaktadır. O hâlde şimdilik, Rusya ve Çin'in birbirleri hakkındaki düşüncelerini en iyi şekilde; önemi, sürekliliği ve canlılığı bakımından farklılık gösteren birçok farklı eğilimin bir karışımı olarak tanımlayabiliriz. Ancak "Bu ilişki, bir ittifaka veyahut küresel sistem içerisindeki bir eksene dönüşebilir mi?" sorusu ise son dönemin cevabı aranan en önemli sorusu hâline gelmiştir. Her ne kadar 16 Mayıs 2024 tarihinde gerçekleştirilen Vladimir Putin-Şi Ciping zirvesi bu soruya cevap arayan birçok analiz ve makaleye "Evet, bir ittifak oluşuyor." cevabını vermek için yeteri kadar kanıt vermiş olsa da iki ülke arasında ideolojik, jeopolitik ve jeoekonomik olarak üç ayrı düzlemde çözülmesi gereken birtakım sorunlar olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Çin'in davranışlarının değişen doğası, Batı'nın Rusya ve Çin ile ilişkileri, ekonomik kaygılar, liderlerin kişilikleri, temel güvenlik çıkarları, COVID-19, yenilenebilir enerjiye olan küresel yönelim, nesil değişimi gibi birçok neden; Çin ve Rusya'nın birbirlerine olan ilgisini artırmaktadır.

Çin ve Sovyetler Birliği, 75 yıl önce yani Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1 Ekim 1949 tarihinde kurulmasından 1 gün sonra diplomatik ilişkilerini kurdular. Ancak bir zamanların komünist (ideolojik) müttefikleri, Josef Stalin'in 1956'daki ölümünün ardından birbirlerinden uzaklaşırken 1960'ta Sovyet yardımının tamamen geri çekilmesiyle birlikte ikili ilişkiler ideolojik rekabete dönüşmüştür.³⁴ Bu ideolojik rekabet süresince Çin, Sovyet tehdidini o kadar çok hissetmiştir ki bir zamanlar beraber karşı çıktıkları ABD ile ikili ilişki kurma ve ardından gelen ekonomik reformlarla birlikte (reform ve dışa açılım) liberal dünya düzeni ile entegrasyon sürecine girmiştir.

1989'da son Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un Çin'e ziyareti, ilişkilerin tekrar normalleşme sürecine girmesinin başlangıcını temsil etmekteydi. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, silahlı çatışmaları ateşleyen sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesinin de yardımıyla ikili ilişkiler olumlu yönde seyretmeye başlamıştır. Ancak ikili ticaret, Çin'in Batı ile olan ticareti ile karşılaştırıldığında çok düşük seviyelerde kalırken Çin Komünist Partisi Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ve siyasi kaosu Gorbaçov'un siyasi reformlarına (demokratikleşme reformları) bağlayarak ideolojik eleştirilerinden geri durmamıştır. Her iki ülke de 1980'lerin

sonunda çeşitli varoluşsal sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin ekonomisi çöküşün eşiğine kadar gelip acilen değişikliklere ihtiyaç duyarken Çin toplumu ise onlarca yıldır süren yoksulluk ve siyasi çalkantıların ardından siyasi reformları talep etmekteydi. Gorbaçov, siyasi reformlara izin verirken Çin'in o zamanki lideri Deng Şiaoping, protestoları engellemiş ve dönemin Çin Komünist Partisinin reformcu Genel Sekreteri Zhao Ziyang'ı ev hapsine almıştır. Gorbaçov, ekonomik reformun önünde siyasi reformu tercih ederken Deng yönetimindeki Çin ise siyasi reformdan önce ekonomik reformu desteklemiştir. O zaman olduğu gibi bugün dahi Çin Komünist Partisi doğru kararı verdiğini düşünmekte ve Sovyetlerin düştüğü hataya düşmediklerini ısrarla birçok belgede belirtmektedir. Hâlen Çin için iç siyasi istikrar, yani partinin varlığı ve meşruiyeti birincil öneme sahiptir.

1999 başlarında NATO'nun Kosova Savaşı sırasında Yugoslavya'yı bombalaması, iki ülkeye ortaklıklarını meşrulaştırabilecek ortak bir ideolojik hedef keşfetme şansını vermiştir. Bu hedef de ABD'nin algılanan küresel hâkimiyetine karşı muhalefet etmek olarak Sino-Sovyet ayrışması ile verilen aranın ardından tekrar şekillenmeye başlamıştır. Çin, bombalamanın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından onaylanmamış olması ve bir ülkenin iç işlerine müdahale konusunda emsal teşkil etme riski taşıdığı gerekçesiyle başından beri bu eyleme karşı çıkmıştır. Çin'in Belgrad'daki Büyükelçiliği ABD bombalarıyla havaya uçurulduğunda ise Çin ve Rusya'nın ortaklıklarını meşrulaştırabilecek ortak bir ideolojik hedef keşfetme şansının gerçekleşmesi için tüm şartlar oluştu. Rusya'nın Sırbistan'daki Slav kardeşlerine duyduğu sempati ve NATO'nun batı sınırına kadar genişlemesine duyduğu öfke; Moskova'nın, iki tarafın "çok kutuplu bir dünya" olarak adlandırdığı ve ABD nüfuzunu kontrol etmek üzerine kurulu Pekin ile verilebilecek ortak mücadeleye inancını artırmıştır.

Görüldüğü gibi Rusya ve Çin, ikili ilişkilerine ideolojik ortak bir taban aramış ve sonunda Stalin ile Mao arasındaki ilişkiye benzer şekilde tekrar ABD karşıtlığı üzerinden ilişkilerini tazelemiştir. Ancak bu kez ilişkilerin baskın karakteri Sovyetlerin Stalin'i değil, Çin'in Şi Cinping'i olarak öne çıkmaktadır. Putin-Şi Cinping zirvesinin ardından yayımlanan ortak deklarasyon metnini incelediğimizde de 21. yüzyılın hemen öncesinde belirlenen bu ortak ideolojik tabana en güçlü şekilde vurgu yapılmış ve ABD, uluslararası düzeni bozan tek aktör olarak belirlenmiştir.³⁵ İlginç olan ise ortak düşmana karşı uluslararası düzeni korumanın çözümü olarak Şi Cinping düşüncesinin insanlık için ortak kader vizyonu olarak gösteriliyor oluşudur. Ancak bugün her iki ülkenin de popülist milliyetçi söylemler yönünde değişmiş olan ideolojik eksenleri özellikle ulusal çıkarların çatıştığı bir durumda nasıl sonuçlar doğuracağına bağlı olarak muhtemel ittifakın geleceğini belirleyecektir. Her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Wang Yi ikili ilişkileri "ittifaksızlık, çatışmama ve üçüncü tarafları hedef almama" temelinde tanımlasa da Çin lideri Şi Cinping'in, Putin'in Çin ziyaretinden hemen önce Avrupa'ya yaptığı ziyarette; Fransa'nın ardından Rusya'nın oldukça etkin olduğu Sırbistan ve Macaristan ile görüşmesi ve bu ülkelerde gittikçe artan Çin etkisi, Rusya'nın Çin'in küresel (Küresel Güney) liderliğini ne ölçüde kabul edebileceğinin olası bir ittifak senaryosunun belirleyici etkeni olacağını göstermektedir. Yine Rusya lideri Putin'in Çin ziyaretinin ardından Kuzey Kore ve Vietnam'a ziyaretlerde bulunması, bu görünmeyen rekabet açısından benzer şekilde değerlendirilebilir.

Rusya, Putin-Şi Cinqing görüşmesinden sonra Ukrayna savaşını sürdürebilmesi için gerekli desteği almış gibi görünse de bunun jeopolitik etkilerini ve Çin'in bu desteğinin arkasında yatan nedenleri yüzeysel şekilde sadece bir sistem ve ittifak analizi olarak değerlendirmek, bugünün uluslararası düzeninin daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünü görmezden gelmek olacaktır.

Rusya, Putin-Şi Cinqing görüşmesinden sonra Ukrayna savaşını sürdürebilmesi için gerekli desteği almış gibi görünse de bunun jeopolitik etkilerini ve Çin'in bu desteğinin arkasında yatan nedenleri yüzeysel şekilde sadece bir sistem ve ittifak analizi olarak değerlendirmek, bugünün uluslararası düzeninin daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünü görmezden gelmek olacaktır. Örneğin Putin-Şi Cinqing zirvesi, Çin iç basınında ittifak analizlerinden ziyade geçmiş sınır sorunlarının değerlendirildiği, enerji ticaretinin ön plana çıkarıldığı analizlerle çokça yer bulmuştur. Özellikle Gazprom CEO'su Alexey Miller'ın gezide bulunmaması ve Sibirya-2 Boru Hattı (Altay veya Rusya-Moğolistan-Çin Boru Hattı) ile ilgili gelişmeler, ikili ilişkilerin boyutuyla ilgili fikir verici niteliktedir. Bilindiği gibi Rusya ile Çin arasında inşa edilen Sibirya-1 Boru Hattı 2019 yılından itibaren faaliyete geçmiş ancak henüz tam kapasitesine ulaşmamıştır. Sibirya-2 Boru Hattı projesi, gerçekleşmesi hâlinde Rus gazını Avrupa'ya bağlayan Nord Stream-1 Boru Hattı ile benzer bir kapasiteye sahip olacaktır. Bununla birlikte Rusya'nın Avrupa ile yaşadığı jeopolitik gerginliklerin devam etmesi hâlinde enerji satışı konusunda Rusya'ya ekonomik rahatlık sağlama potansiyeline de sahiptir. Bu nedenle bu konu, ikili görüşmeler sırasında Putin tarafından öne çıkarılmış ancak ortak bildiride yer almamıştır. Pazarlıkları 10 yıldır süren boru hattının geçeceği rota konusunda çekinceler bulunmaktadır. Rusya'nın etnik Altay Bölgesi'nden geçtiği takdirde Altay yerel yönetimi, bölgede Çin etkisinin çok fazla artacağı ile ilgili çekince yaşarken Moğolistan üzerinden geçmesi durumunda da Çin, siyasi risk ihtiva ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca boru hattının hayata geçirilmesi durumunda gazın tek alıcısı Çin görünmektedir. Bu da Çin'in elini güçlendirmektedir.

Çin ise gerek Katar gerekse de Türkmenistan ile gaz alımı üzerine anlaşmalar imzalayarak tüm yumurtaları bir sepette toplamak yerine enerji tedarik ağını çeşitlendirmektedir. Aslına bakılırsa AB'nin Çin ile ticari ilişkilerini yönetmeye yönelik ortaya attığı riskten arındırma kavramına Çin'in sert şekilde karşı çıkmasının ardında yatan gerekçe de budur. Çin, DTÖ'ye üye olarak kabul edildiği 2001 tarihinden itibaren bu taktiği pazar güvenliği açısından ABD ve AB arasındaki jeopolitik risklere göre uygularken özellikle ticaret savaşları konusunun dünya gündemine gelmesinden itibaren RCEP³⁶ ve olası körfez ticaret anlaşmaları ile Küresel Güney'de kendi pazar güvenliğini sağlamaya, yani ticaretini riskten arındırmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde enerji tedariki konusunda da benzer bir strateji izlemektedir. Bunun yanında Güneydoğu Asya'da veya Tayvan Boğazı'nda olası bir sıcak çatışma durumunda Rusya'nın

tavrına karşılık bu projenin bekletilme ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Bilindiği gibi Çin lideri Şi Cinping, zamanla Çin dış politikasının merkez söylemine dönüşen Kuşak ve Yol Girişimi'nin "kuşak" olarak adlandırılan kara yolu etabını 2013 yılında Kazakistan'da ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren de Çin'in Orta Asya'daki etkisi giderek daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Yine Çin'in genel ticaretinde Kuşak ve Yol ayrı ayrı incelendiğinde, "yol" olarak nitelendirilen Güney Çin Denizi'nden Hint Okyanusu boyunca Orta Doğu ve Avrupa'ya ulaşan rotanın çok daha büyük bir paya sahip olduğu görülebilir. Bu açıdan incelendiğinde Kuşak ve Yol'un "kuşağı" daha çok güvenlik politikalarını öncelerken "yolu" ise ekonomik öncelikleri vurgulamaktadır. O hâlde genel bir şekilde ifade etmek gerekirse Çin dış politikasının başarısı "kuşağın sıkı, yolun açık" olmasına bağlıdır denilebilir. Bu durumda odağını Ukrayna gibi çatışma noktalarına yönlendirmiş bir Rusya, Çin'e Orta Asya'da etki alanını artırma fırsatı vermektedir. Kuşak üzerindeki ülkelerin çoğunluğunun eski Sovyetler Birliği ülkeleri olduğu ve bugünün Rusya'sının etki alanında buldukları göz önüne alınırsa "kuşak" boyunca oldukça artan Çin etkisini Rusya'nın ne kadar tolere edebileceği de olası ittifakın belirleyici unsurlarından biri olacaktır.

Görüldüğü üzere Rusya-Çin ilişkileri, Çin için daha fazla jeopolitik anlamlar taşıırken Rusya için jeoekonomik anlamlar öncelikli konumdadır. Her iki ülkenin de uluslararası sistemde talep ettikleri çok kutupluluk vurgusu içeren değişiklik gerek ittifak hâlinde gerekse de Çin'in tanımlaması ile yeni tip büyük güç ilişkisi hâlinde olsun sadece ABD karşıtlığına dayalı yüzeysel bir başkaldırıdan ziyade ahlaki ve hukuki değerleri içeren külli bir anlatıdan yoksun görünmektedir. Rusya ve Çin'in ortak bildirisinde de yer bulan Şi Cinping düşüncesinin insanlık için ortak kader vizyonu henüz böyle bir anlatıyı içermeyen bir tür slogandan öteye geçmiş değildir. Henüz küresel sorunlara somut çözümler de sunmamaktadır. O hâlde olası bir ittifakın veyahut gerçekten uluslararası sisteme yeni bir nizam getirme potansiyeli olan eksenin gerçekten oluşabilmesi, her iki ülkenin yukarıda açıklanan ideolojik, jeopolitik ve jeoekonomik riskleri yönetebilme becerilerine bağlıdır.

Çin'in genel ticaretinde Kuşak ve Yol ayrı ayrı incelendiğinde, "yol" olarak nitelendirilen Güney Çin Denizi'nden Hint Okyanusu boyunca Orta Doğu ve Avrupa'ya ulaşan rotanın çok daha büyük bir paya sahip olduğu görülebilir. Bu açıdan incelendiğinde Kuşak ve Yol'un "kuşağı" daha çok güvenlik politikalarını öncelerken "yolu" ise ekonomik öncelikleri vurgulamaktadır. O hâlde genel bir şekilde ifade etmek gerekirse Çin dış politikasının başarısı "kuşağın sıkı, yolun açık" olmasına bağlıdır denilebilir.

BÖLÜM 4

ÇİN KÜRESEL GÜNEY'İN LİDERİ OLABİLİR Mİ?

Çin, 1990'lı yıllarla birlikte dışa açılım stratejisini daha somut bir hâle getirmek zorunda kaldı. Çünkü hedef coğrafyaları hızlı bir şekilde genişlemektedir. Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Afrika'da enerji, doğal kaynaklar ve pazarlara erişim üzerinden ciddi bir genişleme evresi yaşadı. Balkanlar ve Doğu Avrupa ile Latin Amerika ise Çin'in hem ekonomik hem de siyasi rakipleri olan ABD ve Avrupa'nın periferisinde kalan coğrafyalar olarak diğerlerine göre nispeten daha geç ve yumuşak bir angajman politikası ile yönetildi.

Çin'in ekonomik büyümesinin en önemli yansımalarından biri, Çin'in dışa açılımı olmuştur. Reform sürecinin başlarında Batı dünyası ile olan yakın ilişkileri özellikle 1990'lı yıllarda enerji ihtiyacı ve pazar arayışı dolayısıyla Batı dışına yönelik kapsamlı bir dışa açılım stratejisini gerektirdi. Doğu Asya'da Asya Kaplanları olarak tarif edilen Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong'un kalkınmacı devletler olarak yükseliş hikâyelerine benzer bir kalkınma hikâyesi ortaya koyduğu için Doğu Asya'da kendini ifade etmesi uzak coğrafyalara göre daha kolaydı. Dolayısıyla reform ve açılım döneminin başında uzak coğrafyaları da kapsayacak bir söylem ve stratejiye ihtiyaç yoktu.

Çin, 1990'lı yıllarla birlikte dışa açılım stratejisini daha somut bir hâle getirmek zorunda kaldı. Çünkü hedef coğrafyaları hızlı bir şekilde genişlemektedir. Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Afrika'da enerji, doğal kaynaklar ve pazarlara erişim üzerinden ciddi bir genişleme evresi yaşadı. Balkanlar ve Doğu Avrupa ile Latin Amerika ise Çin'in hem ekonomik hem de siyasi rakipleri olan ABD ve Avrupa'nın periferisinde kalan coğrafyalar olarak diğerlerine göre nispeten daha geç ve yumuşak bir angajman politikası ile yönetildi.

Çin, küresel ekonomi pastasından daha fazla pay aldıça bu bölgelerle ilişkilerini daha kurumsal ve sistematik bir düzeye taşıdı. 2000'li yıllarda uzak coğrafyalara yönelik hem ikili hem de çok taraflı kurumsal ilişkiler kurdu. Orta Doğu'da Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu, Afrika'da Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Balkanlarda 16+1 İnisiyatifi gibi oluşumlarla ilişki ağlarını genişletti.

2005 yılından itibaren bu hikâyeye BRICS de eklenince Çin'in Batı dışında yükselen ülkelerle kurduğu ilişkinin bütüncül bir stratejinin, yani bir bakıma grand stratejinin bir parçası olup olmadığı tartışılmaya başlandı. 2013 yılında açıklanan Kuşak ve Yol Girişimi ise bütün bu karmaşık ilişki ağlarının hem kurumsal hem de söylem düzeyinde bir şemsiye altına toplanıp büyük bir strateji olarak açıklanmasından ibaretti. Dolayısıyla Kuşak ve Yol Girişimi'nden önce Çin zaten Orta Asya'dan Latin Amerika'ya kadar ticari bağlantılar kurmuş ve limanlar satın almaya başlamıştı.

Aslında bir bakıma olup biten Çin'in 1949 Devrimi'nin hemen ardından 1955'te Bandung Konferansı'nda dile getirdiği ve bağlantısızlık hareketinin liderliğini üstlenmeye olan niyetini açık ettiği bir tür yeni Üçüncü Dünyaçılık fikrinin yeni şartlarda tecessüm etmiş hâliydi.³⁷ Adının konması biraz

zaman olsa da Çin özellikle Şi Ceping'in üçüncü dönemiyle beraber Küresel Güney olarak tabir edilen ancak Çin'in kendi tanımı ile yükselen ve kalkınmakta olan bütün ülkeleri içeren çok geniş ve ucu açık bir stratejiyi dillendirmeye başladı. BRICS, Kuşak ve Yol Girişimi ve ismini sayamayacağımız birçok farklı girişim gibi Küresel Güney de Çin'in hâlihazırda devam eden büyüme hikâyesini meşrulaştıran ve dünyanın geri kalanına kendi anlatısını yaymak amacıyla ortaya konan bir söylemdir.

2021 yılında yayımlanan Afrika Beyaz Bülteni'nde dile getirildiği gibi Çin, artık Küresel Güney olarak tarif ettiği Batı dünyasının ve küresel kapitalizmin mağduru olan az kalkınmış veya kalkınmakta olan ülkelere dair geçmişe göre daha somut mesajlar vermeye başlamıştır.³⁸ Örneğin Çin'in ekonomik ve siyasi modelini yayma tartışmalarına önceleri daha mesafeli yaklaşan resmî açıklamalar, 2020'li yıllarda ardı ardına yayımlanan Küresel Kalkınma, Güvenlik ve Medeniyet İnisiyatifleri ile birlikte açık bir davet hâline geldi. Bu metinlerin ortak teması, Çin'in artık mevcut küresel adaletsizlikler karşısında ezilen ve mağdur Küresel Güney'in kuzeydeki sesi olmasıydı. İnsanlık için ortak değerler mottosu altında Çin, artık bir model yaymaya başlamıştı.

Günümüzde bu modelin sadece ekonomik olarak değil; siyasi, sosyal ve kültürel yönlerinin de etkin bir şekilde kullanıldığı bir dönemdeyiz. Aslında dünya tarihinde diğer yükselen ve baskın güç örnekleri incelendiğinde, Graham Allison ve Organski gibi yazarların belirttiği gibi bu güçler özellikle yükseliş dönemlerinde benzer bir tavır sergilemektedir. Yani Çin gibi dünya ekonomisinin uzun süre ikinci sırasında olan bir ülkenin rakiplerinin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nüfuz alanlarının dışında kalan coğrafyalar ve ülkeler üzerinde bir tür diplomasi ve propaganda üzerinden nüfuz kurma çabası yadırganacak bir durum değildir. Benzer süreçler Fransa, İngiltere ve ABD'nin baskın olduğu dönemlerde de görülmüştür.

Çin'i diğerlerinden farklı kılan en temel husus ise diğer ülkelere göre ekonomi dışındaki birçok alanda neredeyse tam bir muamma olmasıdır. Çin'in uzun yüzyıllar boyunca dünyadan izole ve kendine yeter bir ülke olması, onu en azından evrensel anlamda yayılmacı bir devlet olmaktan alıkoymuştur. Ancak bu durum, Çin'in tarihî ve kültürel açıdan da dünyadan uzak kalmasına sebep olmuştur. Bugün bu muamma ekonomik küreselleşme ile kısmen aşılsa da Çin'in siyasi ve askerî stratejilerine dair endişeler, Küresel Güney olarak tabir edilen ülkeleri tedirgin etmektedir. Dolayısıyla şimdilik Çin ile Küresel Güney arasında adı konulmamış oldukça yeni bir ilişki kurulmuştur. Siyasi sistemi, ekonomik yapısı, sosyal ve kültürel öğeleri ile Çin, yeni bir hegemonya kurma peşinde ise Küresel Güney bu hegemonya mücadelesinin bir oyun alanı hâline gelebilir.

BÖLÜM 5

ÇİN'İN OLASI TAYVAN HAREKÂTI

Tayvan, dünyanın ekonomik açıdan en önemli bölgesinde ve önemli bir konumda yer alan küçük bir ada durumundayken çip savaşları, ABD-Çin ilişkileri, Doğu Asya'daki güç dengeleri ve küresel sisteme etkileri gibi konularla birlikte dünyanın merkezi hâline gelmiştir. Dünya yarı iletken üretiminin yaklaşık %70'i ve en gelişmiş çiplerin %90'ı Tayvanlı şirketlerin elinde bulunmaktadır. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Ely Ratner'in tanımlamasına göre "Tayvan, birinci ada zincirinin kritik bir noktasında konumlanmakta olup Japon takımadalarından Filipinler'e ve Güney Çin Denizi'ne kadar uzanan, bölgenin güvenliği ve ABD'nin Hint Pasifik'teki hayati çıkarlarını savunması açısından stratejik öneme sahip müttefikler ve ortaklar ağının temel bir unsurunu oluşturmaktadır."³⁹ Çin açısından ise Çin iç savaşının ardından yaşanan bölünmenin getirdiği tarihsel önemin yanı sıra ABD çevrelemesini kırmak ve Pasifik Okyanusu'na sınırsız erişim sağlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Batı'da birçok üst düzey askerî subay, akademisyen ve politikacı tarafından Çin lideri Şi Cinping'in, Tayvan savaşını en iyi seçenek olarak gördüğü düşünülmemektedir. Bu argümanı öne sürenler genellikle Şi Cinping'in birleşmenin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesini beklemekten ziyade askerî bir fırsat penceresi gördüğünü ve Çin ordusunun 100. yıl dönümü olan 1 Ağustos 2027 tarihinde adaya yapılacak çıkarmanın emrini vereceğini iddia etmektedir.

Batı'da birçok üst düzey askerî subay, akademisyen ve politikacı tarafından Çin lideri Şi Cinping'in, savaş en iyi seçenek olarak gördüğü düşünülmemektedir. Bu argümanı öne sürenler genellikle Şi Cinping'in birleşmenin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesini beklemekten ziyade askerî bir fırsat penceresi gördüğünü ve Çin ordusunun kuruluşunun 100. yıl dönümü olan 1 Ağustos 2027 tarihinde adaya yapılacak çıkarmanın emrini vereceğini iddia etmektedir. Yine Çin'in son yıllarda artan ekonomik sorunlarının, Pekin'e dikkat dağıtıcı bir Tayvan savaşı başlatması için teşvik yarattığını düşünmektedirler. Aslında bu tür bakış açıları, raporun giriş bölümünde bahsedilen hayal gücü ve gerçekler arasında dramatik bir şekilde genişleyen uçurum metaforuna örnek teşkil eder niteliktedir.

Yine raporun Çin'in askerî kabiliyetlerinin açıklandığı bölümünde belirtildiği üzere 21. yüzyılda Çin'in askerî kabiliyetlerinde, modern savaş gemileri sayılarında, savaş uçakları ve füze cephaneliğinde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Ancak Pekin; ABD ve Japonya'nın askerî direniş olasılığı göz önüne alındığında, başarılı bir işgali garantileyecek üstünlük seviyesine henüz sahip değildir. Bu da Çin'in; Tayvan, ABD ve Japon gemileri, füzeleri, denizaltıları, mayınları ve insansız hava araçlarının oluşturduğu savunmayı kırarak Tayvan Boğazı'nda tam bir kontrolü sağlayacak nitelikte, yeterli sayıda kuvvet ve malzemeyi adaya ulaştırabilmesi olasılığını oldukça riskli bir duruma sokmaktadır. Bununla birlikte boğazlar arası yaşanacak bir savaş, bölgesel ekonomik faaliyetleri aksatacak ve milyonlarca Çinlinin geçim kaynağını tehdit edecek bir durum oluşturacaktır.

Bu durumda ortaya çıkabilecek olası bir toplumsal kargaşa, Çin lideri Şi Cinping'in ve Komünist Partinin meşruiyetini tehlikeye atma riskine sahiptir.

Tayvan her ne kadar olası savaş spekülasyonları ile dünya gündemini sıklıkla meşgul ediyor olsa da bugün için ABD ve Çin'in söylemsel düzlemde birbirlerinin sınırlarını ölçtüğü bir terazi konumundadır. Çin lideri Şi Cinping de kendinden önceki önemli liderlerin yaptığı gibi nihai birleşme vaadini tekrarlamakta, bağımsızlığı caydırabilecek bir askerî makine düzeni kurmaya devam etmekte, uluslararası toplumun "Tek Çin" ilkesine uyması konusunda ısrar etmekte ve Pekin ile müzakerelere girmesi için Taipei'ye baskı yapmaya devam etmektedir.

Çin'in Tayvan stratejisi "Tek Çin" politikası ve egemenlik tartışmalarının ötesinde anlamlar da içermektedir. Tayvan sorunu, Çin iç siyasetindeki fraksiyonların ideolojik formasyonu ve meşruiyeti açısından kullanışlı ama oldukça hassas bir araç durumundadır. Bu bağlamda Şi Cinping'in Çin'deki konumunun, Tayvan'a karşı yeterince sert olmadığı algısı nedeniyle tehlikede olduğuna dair hiçbir belirti bulunmamaktadır. Çin'in savaşı başlatacağı tek durum, Tayvan'ın bağımsızlık ilan etmesi olacaktır. Ancak Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğu fikrini reddeden Demokratik İlerleme Partisi tarafından kontrol edilen Tayvan hükûmetleri bile bu çizgiyi aşmayacaklarını göstermiştir.

O hâlde küresel ve bölgesel bir tetikleme olmadıkça Çin'in mümkün olduğunca sert güç kullanımından kaçınacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra statükonun devamı ve kontrollü gerginlik, parti iktidarının meşruiyetine ve Parti Devleti'nin devamlılığına hizmet ediyor gibi görünmektedir.

BÖLÜM 6

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİNE PANORAMİK BİR BAKIŞ

Türkiye ve Çin, 4 Ağustos 1971’de diplomatik ilişkilerini kurmuştur. Ancak 1990’lara kadar ilişkiler, Soğuk Savaş nedeniyle gergin bir zeminde ilerlemiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Orta Asya’da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ile Türkiye ve Çin, bu bölgede doğrudan bir etki alanı çatışması ile karşı karşıya gelmesine rağmen bu durum, ikili etkileşimin sınırlı da olsa artmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur. 21. yüzyılın başlarında Türkiye’nin Orta Asya stratejisini yeniden değerlendirmesi; Çin’i, yeni Orta Asya hükümetlerinin dış politikalarını bölgesel koşullara göre belirleyeceklerine ikna etmiştir. Bu bağlamda 2002 yılında Çin Başbakanı Zhu Rongji’nin Türkiye’ye resmî bir ziyaret gerçekleştirmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin bir rehabilitasyon aşamasına girmesine öncülük etmiştir.⁴⁰ Aslında 2000’lerde Çin’in uzak bölge diplomasisi ivme kazanmış ve Türkiye-Çin ilişkilerinin yoğunlaşması da eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Çin, birbirinden farklı coğrafyalarda ve farklı sebeplerle de olsa benzer bir dinamizm ve aktif dış politika uygulamıştır. Bu durum da daha sonraki süreçte iki ülkenin birbirini daha iyi anlayabileceği bir çerçeve oluşmasının zeminini hazırlamıştır.

Milenyumun ilk 10 yılı, Türkiye açısından Orta Doğu ve Balkanlar’da yükselen bir bölgesel güç ve küresel siyasete istekli bir aktör olarak ortaya çıkış süreci olmuştur. Geçmişte Türkiye, bölgesinde daha çok sert gücüne güvenen bir ülke imajı çizerken 2000’lerin başındaki yeniden değerlendirmeyle özellikle komşularıyla ilgili olarak bir yumuşak güç politikası da geliştirmeye odaklanmıştır. Dönemin hükümeti tarafından formüle edilen politikaya “komşularla sıfır sorun” adı verilmiştir.⁴¹ Suriye ve İran ile ilişkilerin 2000’li yılların ilk yarısında istikrarlı bir şekilde iyileşmesi, politikanın olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Çin, 2001 yılında DTÖ üyeliği ile uluslararası pazarlara sınırsız erişim elde ederek küresel ekonomiye daha fazla entegre olmaya başlamıştır. Böylece Çin, gelişmekte olan dünyada yükselen büyük bir güç ve küresel siyasette istekli bir aktöre dönüşmüştür. Dünya ekonomisi üzerindeki hızla genişleyen etkisi nedeniyle bir tehdit olarak algılanmaktan kaçınmak için “barışçıl kalkınma (barışçıl yükseliş)” kavramını benimsemiştir. Türkiye ve Çin, birbirinden farklı coğrafyalarda ve farklı sebeplerle de olsa benzer bir dinamizm ve aktif dış politika uygulamıştır. Bu durum da daha sonraki süreçte iki ülkenin birbirini daha iyi anlayabileceği bir çerçeve oluşmasının zeminini hazırlamıştır.

2010’da başlayan Arap Baharı ile dünya sisteminin bir alt sistemi olan Orta Doğu, derin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Günümüzde gelişen olaylar, sürecin tüm yönleri ile belirsizliğini koruduğunu göstermektedir. 2011’de başlayan Suriye İç Savaşı’ndan bu yana devam eden süreçte

gerçekleşen olaylar, Suriye'ye komşu ülkeleri etkilemiş ve bölgesel ölçekte önemli bir siyasi ve jeopolitik ayrışma yaratmıştır. Bu aşamada uluslararası sistemde aşağıdan yukarıya doğru kayma ortaya çıkmış ve bu durum, 2008 Küresel Finans Krizi ve Orta Doğu'daki huzursuzlukla birlikte tek kutuplu sistemin sorgulanmaya başlandığı bir döneme girilmesini tetiklemiştir. Böylece yeni bölgesel ve küresel meselelerin tartışılması kaçınılmaz bir hâle gelmiştir.

Mülteci krizi ve aktörlerin bu krize tepkisi, Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi, 2017'de ABD'de Trump'ın başkanlığıyla uluslararası sistem normlarının ihlali, 2019'da Çin'de ortaya çıkan COVID-19 salgını ve son olarak Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesi; uluslararası sistemi derinden etkilemiş ve sonunda sistemin çok kutupluluğa giden sürecini hızlandırmıştır. Türkiye'nin periferisi açısından bu dönemin en önemli olayları arasında ABD'nin Suriye krizi boyunca pasif kalması, Rusya'nın 2015'te Suriye'ye müdahalesi ve Türkiye ile İran'ın bölgesel güç mücadelesine girmesi sıralanabilir. Sonuç olarak tüm sistem 2011'de başlayan süreçte bölgesel unsurlarla örtüşen veya çarpışan küresel ölçekli vakaların sentezinden etkilenmiştir. Çin'in bölgedeki artan ekonomik varlığı ve etkisi de bu dönemde hızla artmıştır.

Böylesi anarşik bir ortamda, Türkiye ve Çin'in bölgesel ve küresel ağırlıkları açısından izledikleri politikalar, bölgesel ölçekte tüm vakaları etkilemektedir. Örneğin Orta Doğu'daki tüm bu gelişmeler, bu iki ülke üzerinde farklı derecelerde etkiye sahiptir. Her iki ülkenin benzer özelliklerine ek olarak farklılaştıkları çeşitli konular da vardır. İki ülkenin iç ve dış politikaları, farklı siyasi yapıları nedeniyle farklılık göstermektedir. Türkiye ve Çin'in 20. yüzyılda katlandığı travmalar, ülkelerin algısal ve pratik yönelimleri üzerinde derin bir etki yaratmıştır. İki ülkenin benzer süreçlerde benimsedikleri dış politika söylemlerindeki benzerlik dikkat çekicidir. Örneğin, Türkiye ve Çin'in 2011 sonrası dış politika eylemleri, geçmiş koşulların yanı sıra çağdaş uluslararası sistem ve yerel siyasi zorluklarla birlikte şekillenmektedir. Bu bağlamda 2011'den bu yana, iki ülkenin dış politika söyleminde yeni kavramlar gelişmiştir. Türkiye "ezilen topluluklarla birlikte olmak" ve "beka sorunu" ifadelerini bu dönemde yaygın olarak dile getirirken Çin ise "Çin halkının uyanışı" ve "insanlık için ortak bir geleceğe sahip topluluk" gibi ifadeleri dile getirmeye başlamıştır.

Türkiye ve Çin'in "ortak paydaları" olan; doğal kaynaklara dayanmadan hızla gelişen ülkeler arasında bulunmaları ve ABD'nin tek taraflı müdahaleci dış politika yaklaşımına itirazları, iki ülke arasında ortak bir gündem

Türkiye ve Çin'in bölgesel ve küresel ağırlıkları açısından izledikleri politikalar, bölgesel ölçekte tüm vakaları etkilemektedir. Örneğin Orta Doğu'daki tüm bu gelişmeler, bu iki ülke üzerinde farklı derecelerde etkiye sahiptir.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin güçlü rüzgârıyla Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler artmasına rağmen Türkiye'nin NATO üyeliği ve AB ile ekonomik entegrasyonu, Çin'i Türkiye'deki stratejik projelere dâhil olma konusunda tereddütlü hâle getirmiştir.

ortaya çıkma olasılığını göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye ve Çin, gelişmekte olan ülkelere özgü benzer iç ve dış sorunlarla karşı karşıyadır. Gelir eşitsizliği, gelişen ekonomi, kalkınma sorunları, kimlik temelli gerginlikler gibi konular; her iki ülkenin de gündeminde bulunan sorunlardır. Ayrıca hem Çin hem de Türkiye, Batı dışı bağlamda modern dönüşümün süreçleri ve dinamikleri açısından benzer zengin tarihsel deneyimleri paylaşmaktadır.

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile küresel düzende çok kutupluluğa doğru olan eğilimi, Türkiye'nin periferisindeki etki alanını da genişletmiştir. Aynı zamanda bölgesel bir aktör olarak Türk dış politikası da daha dinamik, proaktif ve Batı'ya daha az bağımlı bir yapıya dönüşmüştür. Kuşak ve Yol Girişimi'nin güçlü rüzgârıyla Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler artmasına rağmen Türkiye'nin NATO üyeliği ve AB ile ekonomik entegrasyonu, Çin'i Türkiye'deki stratejik projelere dâhil olma konusunda tereddütlü hâle getirmiştir. Bu nedenle Türkiye ile Çin arasındaki ikili ilişkiler, sistemsel dinamiklerinden bağımsız olarak düşünülemez. Dahası, İran'a yönelik ABD yaptırımlarının devam etmesi, Suriye'de gerçekleşen devrim sonrası ortaya çıkan yeniden inşa sürecinin belirsizliği ve kaotik ABD-Rusya ilişkileri gibi bölgesel zorunluluklar; Türkiye-Çin iş birliğinin daha da yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. O hâlde küresel dinamikler ve bölgesel öncelikler arasındaki gerilimler, Türkiye-Çin ilişkilerinde belirleyici öneme sahiptir denilebilir.

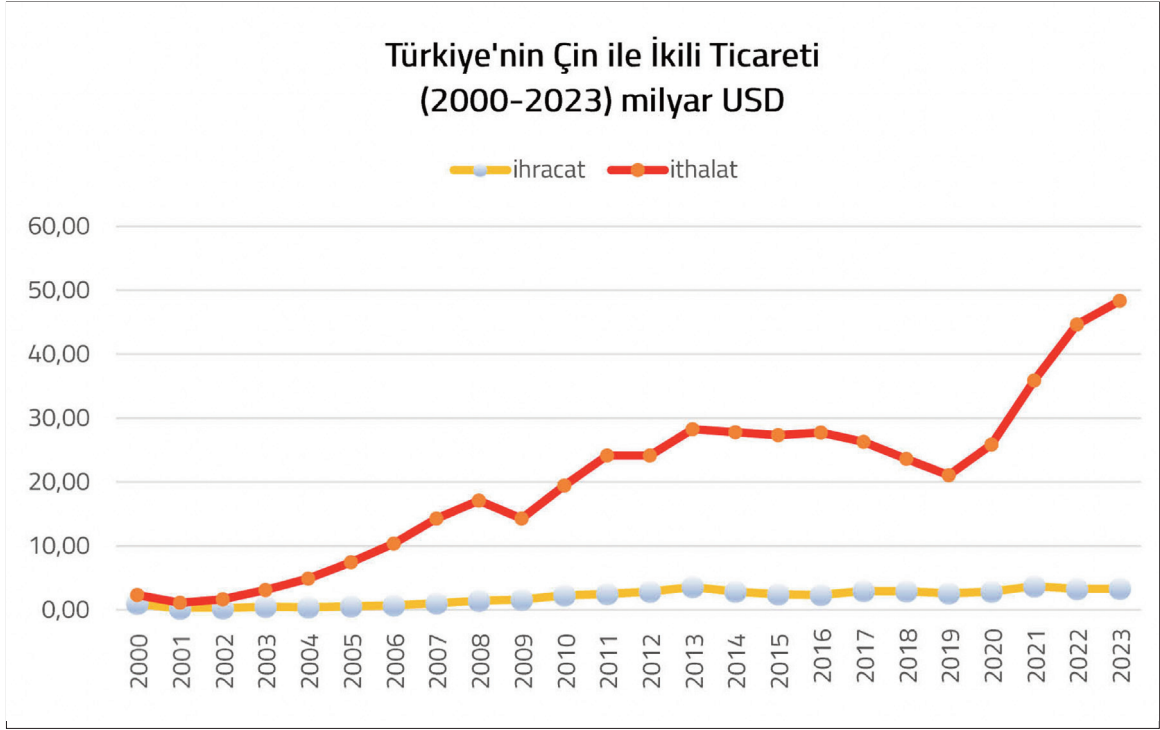
İki ülke arasındaki ilişkileri bir tür güven bunalımına sokan sorunlardan biri de Uygur meselesidir. Tarihsel süreç içinde Çin'in azınlık ve güvenlik politikalarının bir parçası hâline gelen Uygur meselesi, 1978 yılındaki açılım reformları sonrasında Çin'in ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının sancılı sonuçlarından biri olmuştur. Yaklaşık 150 yıldır Çin'de merkezileşme hamlelerinin önemli bir gündem maddesi olan Doğu Türkistan coğrafyası, 19. yüzyılın sonunda Xinjiang (Sincan) Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılarak merkezi hükûmete bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Çin'in yaşadığı modernleşme sancılarının yansımaları bölgede sert bir şekilde hissedilmiştir. I ve II. dünya savaşlarının yanı sıra Çin iç savaşları, Doğu Türkistan coğrafyasının zaman içinde Çin için varoluşsal bir güvenlik sorununa dönüşmesine sebep olmuştur. 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yeni hükûmetin 19. yüzyıl merkezileşme hamlelerini tek taraflı bir perspektifle sürdürmesi, zaman içinde Uygurların içindeki farklı toplumsal kesimlerde ekonomik, siyasi ve sosyal kalkınma süreçlerinden dışlandığı hissiyatını oluşturmuştur.

Çin'in ekonomik kalkınma sürecinde özellikle doğal kaynaklar ve tarımsal üretim ile ön plana çıkan bölge, zamanla sanayi üretimi ve bağlantısallık projelerinin merkezî bölgelerinden biri hâline gelmiştir. Çin'in neredeyse bütün batı sınırlarını kuşatan bölgenin dışında yer alan Orta Asya, Rusya ve Moğolistan'daki siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler; Çin'in bölgedeki istikrarsızlık potansiyeline karşı sert önlemler almasıyla mevcut sorunların daha da güvenikleşmesine sebep olmuştur. Son yıllarda Çin'in geri kalmış batı bölgeleri arasında doğal kaynaklar, tarımsal üretim ve lojistik gibi konularda ön plana çıkan bölge, hükûmetin ekonomi-güvenlik çerçevesinde inişli çıkışlı bir politika uygulamasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin yurt dışı Türkler ve akraba topluluklara yönelik barış, kalkınma ve iş birliği odaklı politikaları ile Çin'in güvenikleştirme politikaları arasındaki gerilim, sorunların müzakere yoluyla yönetimine dair beklentileri henüz karşılamamaktadır. Ancak her iki ülke de özellikle 2000'li yıllarda geliştirdikleri ekonomik kalkınma hamleleri ile birçok alanda iş birliği imkânı geliştirmiştir. Uygur meselesi ise şu an için bu iş birliği alanının dışında ve neredeyse yok sayılacak derecede bir iletişimsizlik içinde "odanın içindeki fil" metaforu ile ifade edilebilecek bir şekilde durmaktadır. Türkiye-Çin ilişkilerindeki güven bunalımını tetikleyen Uygur meselesi ancak her iki ülkenin iş birliği ve rekabet ikileminden çıkarak "rasyonel denge politikası" ile yönetilebilir bir sorun hâline gelebilir. Çözüm ise sadece iki ülke değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel gelişmeleri de dikkate alan bir perspektifle uzun vadeli bir süreç sonunda ulaşılabilir bir hedef olabilir. Uygur kimliğinin muhafazasına yönelik adımlar atılması, iki ülke ilişkilerinin güçlenmesine olumlu etki yapacaktır.

İkili ilişkilerin ekonomik boyutuna bakıldığında ise asimetric bir ilişki yapısı ortaya çıkmaktadır. Çin'in DTÖ üyeliğinin başladığı 2001 yılından itibaren geçen 20 yılı aşkın sürede ithalat ile ihracat arasındaki fark, Türkiye aleyhine açılmıştır (bk. Grafik 1). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre 2023 yılında Türkiye'nin Çin'den toplam ithalatı 45 milyar dolar civarındayken Türkiye'nin Çin'e ihracatı 3,3 milyar dolar olmuştur (bk. Tablo 1). İkili ticaretin en dikkate değer tarafı ise ticaretin üretim sektörlerine göre dağılımı olarak göze çarpılmaktadır. Türkiye'den Çin'e doğal kaynaklar, ham maddeler, mineral cevherleri gibi düşük katma değerli ürünler ihraç edilirken Çin'den ithal edilen ana ürünler ise büyük ölçüde yüksek katma değerli ürünler ve yüksek teknoloji ham maddelerdir. O hâlde her iki ülkenin makro verileri incelendiğinde, gelişmekte olan iki ülke profili göz önüne çıkarken ikili ticaretin muhteviyatı sanki gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini yansıtıyormuş gibi bir portre çizmektedir. İki ülkenin son dönemde gerek ikili gerekse de uluslararası organizasyonlar nezdinde artan ilişki trendine bakıldığında, ikili ticaretin gelecekte daha da gelişmesi beklenebilir. Ancak bu durum, Türk ekonomisinin aleyhine gelişmektedir.

Grafik 1: Türkiye'nin Çin ile İkili Ticareti

Kaynak: TÜİK.

Ticari ilişkilerin yanı sıra Türkiye'nin 2015 yılında Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılmasının ardından Türkiye'de Çin kaynaklı doğrudan yabancı yatırımlar da yükseliş trendine girmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının 2022 yılında açıkladığı verilere göre Çin'in Türkiye'ye yaptığı doğrudan yabancı yatırım 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar geçmiş doğrudan yabancı yatırımlara göre önemli bir artış olsa da Avrupa'nın Türkiye'de yaptığı yatırımlara oranla çok daha düşük kalmaktadır. Çin'in en büyük elektrikli otomobil üreticisi BYD'nin 8 Temmuz 2024 tarihinde yılda 150.000 elektrikli ve hibrit araç üretmek için Türkiye'de yeni bir tesise 1 milyar dolar yatırım yapacağını duyurması özellikle Türkiye otomotiv sektöründe Çin yatırımlarının artması konusunda katalizör rolü oynayabilir.⁴² Ancak bu yatırımın hem ABD hem de AB'nin Çinli elektrikli araçlarının ithalatına yönelik engelleri artırmasının ardından gelmiş olması da dikkate değerdir. Doğrudan yatırımlara ek olarak özellikle Çin'in liderliğinde kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB), Türkiye'deki projelere 5 milyar doların üzerinde finansman sağlamıştır.⁴³ Türkiye, 2016'dan günümüze AAYB kredilerinin kullanımında Hindistan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen küresel dinamikler ve bölgesel önceliklerin doğal sonucu olarak Türkiye'nin Batılı kurumlara alternatif olarak finans kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından AAYB öne çıkmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye-Çin ikili ilişkilerinin ekonomik boyutu da küresel trendlerden bağımsız bir şekilde hareket etmemektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Çin ile İkili Ticaret Verileri (TÜİK)

Türkiye'nin Çin ile İkili Ticaret Verileri (TÜİK)

	İhracat (Milyar USD)	İthalat (Milyar USD)	Denge	Ticaret Hacmi
2000	0,96	1,35	-1,25	1,44
2001	0,19	0,92	-726,00	1,13
2002	0,26	1,37	-1,10	1,64
2003	0,50	2,61	-2,11	3,12
2004	0,39	4,48	-4,08	4,87
2005	0,55	6,89	-6,34	7,44
2006	0,69	9,67	-8,98	10,36
2007	1,04	13,23	-12,20	14,27
2008	1,44	15,66	-14,22	17,10
2009	1,60	12,68	-11,08	14,28
2010	2,26	17,18	-14,92	19,44
2011	2,47	21,69	-19,23	24,16
2012	2,83	21,30	-18,46	24,13
2013	3,60	24,68	-21,08	28,28
2014	2,86	24,91	-22,05	27,78
2015	2,45	24,86	-22,44	27,27
2016	2,32	25,44	-23,12	27,76
2017	2,93	23,37	-20,43	26,30
2018	2,91	20,71	-17,80	23,63
2019	2,58	18,49	-15,90	21,08
2020	2,86	23,02	-20,15	25,88
2021	3,70	32,20	-28,50	35,90
2022	3,28	41,35	-38,07	44,63
2023	3,30	45,04	-41,74	48,34

Kaynak: TÜİK.

Teorik bir perspektiften bakıldığında ise Türkiye-Çin ikili ilişkileri sadece ticaret, yatırımlar, kaynaklar ve enerji politikalarıyla ilgili değildir. Daha çok uluslararası ilişkilerin temel kavramları olan güç ve rasyonalite ile yükselen bir büyük gücün ve yükselen bir bölgesel gücün, büyüyen göreceli yeteneklerine paralel olarak ilgili bölgelerde daha stratejik bir konum arayışıyla ilgilidir. Hem Çin hem de Türkiye,

sistemdeki konumlarına bağlı olarak farklı motivasyonlara sahip küresel ve bölgesel aktörler karşısında dışarıdaki güç kaldıraçlarını maksimize etmeyi hedeflemektedir. Çin'in Türkiye politikaları açısından bu güç maksimizasyonunun amacı, uluslararası sistemin içerisinde bulunduğu bu belirsizlik sürecinde güç ilişkilerinin değişen karmaşıklığıyla birlikte gelişen daha geniş bir stratejinin parçası gibi görünmektedir. Yani Çin'in Türkiye politikaları, yeni dönem büyük güç ilişkileri olarak tanımladığı politika setinin bir alt başlığıdır. Türkiye'nin bölgesel politikaları için bu güç maksimizasyonunun amacı, kendi yakın coğrafyasında bölgesel kalkınma ve ulusal güvenlikle ilgilidir. Bu bağlamda her iki aktörün farklı motivasyonları ve sistemdeki farklı statüleri, ikili ilişkilerinin yoğunluğunun motivasyonlarını ve sınırlarını belirlemektedir.

BÖLÜM 7

Türkiye'nin mevcut güç unsurları ve güvenlik öncelikleri düşünüldüğünde, uluslararası sistemin yapısal unsurlarındaki ani değişim Türkiye'yi negatif yönde etkileyebilir. Çin'in, Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki öncelikleri olan enerji ve pazar arayışı, Orta Doğu ve Afrika'da her iki ülkeyi de rakip hâline getirebilir. Çin henüz tam anlamıyla kalkınma sürecini tamamlamış bir büyük güç olmadığı için Türkiye'ye yeteri kadar alan açmayabilir.

ABD-ÇİN REKABETİ VE ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ KONUMUNUN TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ

Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki ekonomik, sosyal, siyasi, askerî ve güvenlik önceliklerini belirleyen temel faktörler üç ana düzlemde tartışılabilir. Birincisi uluslararası sistemin yapısındaki değişim, ikincisi bu sistem içindeki ittifak ilişkilerinin dönüşümü ve son olarak Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki öncelikli ulusal çıkar alanları. Yukarıda bahsedilen konuların her biri, bu üç düzlemde de beklenmeyen değişimler ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu değişimlerle ortaya çıkan belirsizliği aşarak stratejik karar alma süreçlerini hızlandırması için mevcut ihtimallerle ilgili alternatif senaryolar üretmesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş'tan bu yana ilk defa uluslararası sistemin yapısında devasa bir değişikliğe sebep olan yeni bir durum ortaya çıkmıştır. ABD-Çin rekabetinin mevcut durumda ortaya çıkardığı riskler göz önüne alındığında, Türkiye için en ciddi meydan okumanın uluslararası sistemin yapısındaki değişim olduğu söylenebilir. Zira Türkiye başta dış politika olmak üzere küresel ekonomik ilişkileri ile askerî ve güvenlik yapılanmasını tek kutuplu sistem içinde ABD üstünlüğüne dayalı bir küresel düzen üzerinde şekillendirmiştir. ABD-Çin rekabetinde kısa vadede Çin'in dengeyi bulma ihtimali oldukça zayıf olsa da ani bir değişime karşı Türkiye'nin Çin ile ilişkilerini belirli bir denge içinde sürdürme zarureti bulunmaktadır. Bu senaryoda Çin hem revizyonist bir aktör olarak düzen bozucu hem de yeni fırsatları da beraberinde getiren bir değişim faktörü olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin mevcut güç unsurları ve güvenlik öncelikleri düşünüldüğünde, uluslararası sistemin yapısal unsurlarındaki ani değişim (örneğin, ABD'nin Orta Doğu güvenliğini Çin'e bırakması) Türkiye'yi negatif yönde etkileyebilir. Çin'in, Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki öncelikleri olan enerji ve pazar arayışı, Orta Doğu ve Afrika'da her iki ülkeyi de rakip hâline getirebilir. Çin henüz tam anlamıyla kalkınma sürecini tamamlamış bir büyük güç olmadığı için Türkiye'ye yeteri kadar alan açmayabilir. Diğer yandan Çin'in Orta Doğu ve Afrika gibi bölgelere sosyal ve kültürel uzaklığı, Türkiye açısından bir avantaj teşkil edebilir. Böyle bir durumda ise Türkiye ve Çin arasında iş birliği alanlarına odaklanan yeni bir ilişki biçimi ortaya çıkma ihtimali de olabilir. Her iki senaryo da Türkiye'nin yakın coğrafyasında ve uluslararası sistem içinde Çin'i yakından takip etmesini gerektirmektedir.

Çin'in uluslararası sistemin kurallarını belirlediği bir senaryoda sistemin çok kutuplu olacağı varsayımı üzerinden hareket edildiğinde, Çin'in ittifak kurma potansiyelinin de zayıflayacağı söylenebilir. Zira yukarıda da tartışıldığı gibi Çin'in Rusya ile geçici bir çıkar ortaklığı yaptığı açıktır. Çin ve Rusya'nın kalıcı ve yapısal bir ittifak veya blok kurma ihtimalleri de çok kutuplu bir sistem içinde oldukça zor olacaktır. Bu durum, Türkiye için bir fırsat ortaya çıkarabilir. Zira Türkiye özellikle yakın coğrafyasında ideal çok kutuplu düzen içinde stratejik özerklik ve denge politikaları uygulama konusunda oldukça başarılı bir geçmişe sahiptir. Yukarıda bahsedildiği gibi ABD-Çin arasındaki ideoloji ve hegemonya rekabetinin aşırı bir şekilde sertleşmesi, ortaya beklenmeyen ve "anti-Amerikancılığa" dayalı bir ittifak veya tarihsel blok çıkarabilir. Bu durumun, Türkiye açısından kötü senaryolardan biri olduğu söylenebilir. Zira böyle bir ittifakın muhtemel ortakları arasında yer alacak olan Rusya ve İran gibi aktörlerin mevcut durumları, siyasi istikrarsızlık dolayısıyla Türkiye sınırlarında göç ve terörizmi besleme ihtimali olan güvensiz bir ortam yaratabilir.

Çin'in Küresel Güney'in liderliğini ele geçirme hedefi olsa da bunu gerçekleştirme ihtimali oldukça zayıftır. Bu anlamda Türkiye'nin özellikle Afrika, Orta Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerde Çin'in kurmaya çalıştığı alternatif söylemin pratik karşılığının olmayacağı varsayımı üzerinden bir strateji kurması gerekir. Örneğin, Çin'in Suudi Arabistan ve İran arasındaki arabuluculuğu veya Gazze savaşında Filistin lehine olan pozisyonunun konjonktürel olduğu gerçeği hesaba katılmalıdır.

Yukarıda Çin'in Tayvan'a yönelik sert güç kullanma olasılığına dair düşük bir ihtimal perspektifi çizilmiştir. Ancak bu olasılık düşük de olsa gerçekleşmesi durumunda asıl sorgulanması gereken konu, ABD'nin Tayvan üzerinden Çin ile bir savaşa girip girmeyeceği meselesidir. Olası savaş simülasyonları içeren birçok çalışmaya göre ABD ve Çin arasında yaşanacak konvansiyonel bir savaşın zorluğu ve ABD ekonomisi üzerindeki etkileri detaylıca incelenmiştir. Mühimmat ve asker kaybının yanı sıra Çin'in siber saldırılarının ABD'nin ulaşım ve enerji altyapısını hedef alacağı, bunun ABD ekonomisi üzerindeki etkisi ve tabii ki böyle bir çatışmanın nükleer silah kullanımı ile ilgili yüksek riskler barındırdığı bu tür çalışmalarda saptanmıştır. Bununla birlikte ABD'nin 1997 Asya finansal krizi süresince Asya Pasifik'teki ortaklarını yalnız bıraktığı bir tecrübesi de bulunmaktadır. O hâlde bu noktada, Çin'in olası Tayvan müdahalesi Türkiye açısından iki senaryo üzerinden değerlendirilebilir.

Çin'in Küresel Güney'in liderliğini ele geçirme hedefi olsa da bunu gerçekleştirme ihtimali oldukça zayıftır. Bu anlamda Türkiye'nin özellikle Afrika, Orta Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerde Çin'in kurmaya çalıştığı alternatif söylemin pratik karşılığının olmayacağı varsayımı üzerinden bir strateji kurması gerekir.

İlki, ABD'nin müdahalesi ve Allison'ın Tukidides Tuzağı⁴⁴ teorisinin gerçekleşmesidir. Bu durumda küresel tedarik zincirinin büyük zararlar göreceği ve Türkiye-Çin ticari ilişkileri göz önüne alındığında Türkiye'nin ekonomik olarak doğrudan etkileneceği açıktır. Jeopolitik açıdan ise bir NATO ülkesi olarak Türkiye'nin belirli stratejik çerçeve içerisinde hareket etmesi olasıdır. Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi de göstermiştir ki Türkiye sahip olduğu stratejik otonomiye yeterli bir denge içerisinde kullanabilmektedir.

İkinci senaryoda ise ABD'nin direkt müdahalede bulunmadığı ancak Tayvan'ın kendini savunmaya karar verdiği takdirde, Ukrayna benzeri konvansiyonel destek verdiği durumdur. Bu durum, Çin ekonomisinin ve Çin Komünist Partisinin meşruiyetini yıpratmaya yönelik bir taktik olacaktır. Çin bugünkü askerî kapasitesi ile değerlendirildiğinde, Çin ana karasına 100 km uzaklıkta bulunan Tayvan Adası'nı kontrol etmesi çok muhtemel bir senaryodur. Bu durumda Çin'in küresel ekonomiden tecrit edilmesi gündeme gelecektir. Unutulmamalıdır ki Çin'in en büyük ticari ortakları hâlihazırda ABD ve AB'dir. Bununla birlikte Çin, son 10 yılda gündeme getirdiği bağlantısallık projeleri ile bölgesel anlamda bir güven kazanma yoluna girmiştir. Tayvan'a Çin tarafından yapılan askerî müdahale, bölgesel anlamda güven açığı oluşturacaktır. Bu da öncelikle Japonya ve Güney Kore olmak üzere bölgesel silahlanma trendini gündeme getirecektir. Dolayısıyla böyle bir durumun özellikle Japonya ve Çin arasında bölgesel bir etki alanı mücadelesine yol açacağı söylenebilir. Bu durumun da küresel tedarik zinciri üzerinde olumsuz etkileri olacağı ve Türkiye'yi doğrudan etkileyeceği açıktır. Her iki olasılıkta da Türkiye'nin tedarik ağlarını çeşitlendirmesi gerektiği açıkça ortadadır. Yine bununla birlikte ekonomik olarak zayıflayan bir Çin, Türkiye açısından kendi bölgesi bağlamında bir fırsat oluşturabilir. Özellikle Çin'in 2001 yılında DTÖ üyeliğinin ardından geçen 20 yıllık süreç içinde Türkiye'nin etkin olduğu pazarlarda ve sektörlerde Çin ciddi bir rakip olarak ortaya çıkmış; birçok pazarda ve sektörde Türkiye'nin payının oldukça düşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye özellikle kendi periferi alanında kendi bağlantısallığı üzerine daha fazla yoğunlaşmalı ve bunu yaparken stratejik sektörler başta olmak üzere kendi üretim gücünü artırmalıdır.

SONUÇ

SONUÇ

Çin'in tarihsel bir özne olarak binlerce yıllık geleneği ve kültürel bütünlüğü yansıtan özelliklerini dikkate alan bir bakış açısıyla günümüzdeki Çin'i anlamlandırmanın kaçınılmaz olduğu bir dönemde yaşamaktayız. Çin'i mevcut Batılı kavramlar içine gömülü, yerleşik anlatılar içine hapseden durağan ve edilgen bir anlama çabası; ne geçmişini ne bugünü ne de gelecekteki Çin'i anlaşılır kılar. Tam da bu sebeple Çin'i içeriden bir bakış açısıyla tanımlayacak ve dışarıyla ilişkisini yerel, bölgesel ve küresel etkileriyle analiz edebilecek yeterli veriye dayanan bir stratejik vizyon geliştirilmelidir.

Çin'in küresel vizyon ve stratejisini anlamlandırarak dünyaya ve Türkiye'ye olası etkilerini değerlendiren bu raporda; Çin'in iç içe geçmiş halkaları andıran, belirli bir tarihsel sürekliliği barındıran, görünürlüğü tartışmalı olan ancak adım adım inşa edilen bir küresel vizyon ve stratejiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu stratejinin dört temel ayağa dayandığı iddia edilebilir.

Raporun ilk bölümünde iddia edildiği üzere Çinli yöneticiler için kültürel homojenlik ve ideolojik geleneksellik, küresel vizyon ve stratejinin oluşturulması sürecinde tarih boyunca en önemli unsurlar olmuştur. Bugün de Çinli yöneticilerin hemen her ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel meselenin bir ucuna "Çin tarzı" eklemeleri ve bunu çeşitli tarihsel analogilerle beslemeleri; bir yandan kültürün stratejiyi inşa sürecindeki rolünü gösterirken diğer yandan bugün "komünizm" olarak beliren ideolojik örüntünün aslında tarihsel bir ideolojik geleneksellik üzerine oturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Çin'in bugünkü küresel vizyon ve stratejisini oluşturan en temel unsur, vazgeçilemez bir tarihsellik harmanlanmış kültürel homojenlik ve ideolojik gelenekselliktir.

Çin'in ABD ile ilişkileri başta olmak üzere Rusya gibi büyük güçlerle ilişkisini de belirleyen temel stratejisi, rekabet ve iş birliğini aynı anda yöneterek yakın coğrafyasındaki öncelikli tehdit alanlarından yabancıları uzak tutmaktır. Tayvan örneğinde somutlaştığı gibi Çin, varoluşsal sorunlarına karşı oluşabilecek her türlü tehdide karşı rekabeti sertleştirebileceğini göstermektedir. Ancak bu rekabetin güç kapasitesini zorladığı durumlarda iş birliği veya uzlaşma mekanizmalarını kullanarak riski paylaşmaktadır. Bugün ABD'nin Çin için varoluşsal bir tehdit olarak algılanmasının ardında, yakın coğrafyasındaki sorunlara karşı ABD'nin takındığı tavır yatmaktadır. ABD'nin Çin'den hissettiği tehdit ise ancak iş birliği kanalları ve uzlaşma mekanizmaları ile bertaraf edilmektedir. Dolayısıyla Çin'in stratejik vizyonunu oluşturan en temel unsurlardan biri de yakın coğrafyasındaki varoluşsal sorunlarına karşı rekabet ve iş birliğine dayalı bir politikadır.

Son yıllarda Çin'in artan küresel ekonomik ve siyasi nüfuzu, doğal olarak uzak coğrafyalara yönelik bir strateji oluşturmasını da gerekli kılmıştır. Ancak iç içe geçen halkalar içeriden dışarıya doğru genişledikçe stratejinin etki alanı da zayıflamaktadır. Dolayısıyla Çin spesifik bir bölge politikası yerine "Küresel Güney" gibi daha kapsayıcı ve ötekini geniş bir spektrumda tanımlayabildiği "pragmatist" bir strateji benimsemektedir. Buna göre Çin'in yumuşak, ılımlı ve barışçıl imajına ekonomik kalkınma ve karşılıklı faydanın yanı sıra ortak tehdidin ne olduğuna dair Çin'in önceliklerini de dayatan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Böylece Çin için uzak coğrafyalara ulaşmanın ekonomik maliyeti kazan-kazan ilkesi ile diğer ülke ve bölgelerle paylaşılırken güvenlik maliyeti ise tarihsel

hegemonya veya o bölgedeki güçlere bırakılmaktadır. Nitekim bugün Çin'in büyük güç olarak yakın coğrafyası dışında askerî ve güvenlik kapasitesini kullanmamasının arkasında bu stratejik bakış açısı yatmaktadır.

Son olarak Çin'in uluslararası sistem içindeki aktörlerle ilişkisinde ise kurumlardan (kurallardan) ziyade ilgili ülke veya kurumlarla ikili ilişkiler kurarak mümkün olduğunca bağlayıcılıktan uzak ve kendi önceliklerine göre düzenlenmiş bir ilişki biçimi tercih ettiği söylenebilir. Bugün Türkiye-Çin arasındaki ikili ilişkilerin gelişim sürecine bakıldığında bu durumun belirgin bir stratejik vizyona dayandığı görülebilir. Buna göre Çin'in Türkiye ile ilişkisini belirleyen temel ilke, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdir. Ekonomik ilişkilerin diğer siyasi, askerî ve güvenlik konularına nazaran daha fazla öncelendiği bir ilişki biçiminde kurallar, kurumlar ve anlaşmalardan daha çok ilişkiler ve pratik fayda esas alınmaktadır. Dolayısıyla Çin'in çok taraflı kurumlar, anlaşmalar ve ittifaklardan ziyade ikili ilişkileri önceleyen stratejik yaklaşımı, küresel vizyon ve stratejisinin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır.

21. yüzyılın ikinci çeyreğine girerken dünya siyasetini şekillendiren büyük bir değişimin ortaya çıkardığı sancılı bir süreçten geçiyoruz. Küresel düzen içinde sistemsel bir değişimin kaçınılmaz olduğu senaryoda bu değişimi gerçekleştirebilecek en belirgin aktörlerden biri Çin'dir. Bu çalışmada da ifade edildiği gibi Çin'in küresel vizyonunu ve stratejisini anlamaya dönük her çalışma Çin'i sadece tarihsel bir özne olarak değil, aynı zamanda kültürel ve coğrafi bir özne olarak da konumlandırmalıdır. Nitekim Çin'in Batılı anlamda bir ulus devlet olarak varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği, onun kendisini bu sistem içinde nasıl tanımladığı ve tanımlayacağı ile yakından ilişkilidir. Her ne kadar Çin'in meydan okuyucu bir revizyonizmi tetiklediği anlatısı şu an için ana akım literatürde baskın olarak tartışılrsa da tarihsel Çin'in belirli kırılmalar ve süreklilikler içinde hareket ettiğini ve bunun da bazen hiç beklenmedik sonuçlar üretebileceği gerçeğini de sürekli akılda tutmak gereklidir.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- ¹ Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu. (2023). Erişim Adresi: https://en.ndrc.gov.cn/news/mediarources/202304/t20230428_1355489.html
- ² [Tasavvur ve Hakikat: Çin'in Orta Doğu Politikası]. (2021). Fudan Üniversitesi Kuşak ve Yol ve Küresel Yönetişim Enstitüsü. Erişim Adresi: https://brgg.fudan.edu.cn/articleinfo_3816.html
- ³ Ye Zhangshu. (2023). 从奥斯曼到土耳其：中土关系的历史与现实 [Osmanlı'dan Türkiye'ye; Çin-Türkiye İlişkilerinin Tarihi ve Gerçekliği]. Erişim Adresi: https://m.thepaper.cn/newsDetail_forward_25090518
- ⁴ Liu Yuejin. (2021). Why China has maintained 'the Great Unity' for thousands of years?. China Daily. Erişim Adresi: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202112/01/WS61a70808a310cdd39bc78ae5.html>
- ⁵ Hui, V. (2020). Cultural Diversity and Coercive Cultural Homogenization in Chinese History. A. Phillips & C. Reus-Smit içinde, Diversity And Its Discontents: Culture And Order In World Politics (s. 95). Cambridge University Press.
- ⁶ Ge, Z. (2018). What is China? Territory, Ethnicity, Culture, and History (Translated by, Michael Gibbs Hill), (s. 120). London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- ⁷ A.g.e. (s. 141).
- ⁸ Zarakol, A. (2020). The Ottoman Diversity. A. Phillips & C. Reus-Smit içinde, Diversity And Its Discontents: Culture And Order In World Politics (s. 49-70). Cambridge University Press.
- ⁹ Ge, Z. (2018). What is China? Territory, Ethnicity, Culture, and History (Translated by, Michael Gibbs Hill), (s.19). London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- ¹⁰ Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2012). Şi Cinping'in 9. Çin-ASEAN İş ve Yatırım Zirvesi ve 2012 Çin-ASEAN STA Forumu Açılış Töreninde Yaptığı Konuşma. Erişim Adresi: https://www.fmprc.gov.cn/web/wjwb_673085/zjzg_673183/yzs_673193/dqzz_673197/dnygjlm_673199/zjh_673209/201209/t20120921_7605489.shtml
- ¹¹ Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2013). Devlet Başkanı Şi Cinping 21. APEC Ekonomik Liderler Toplantısında Asya Pasifik'te Bağlantılılığın Teşvik Edilmesine İlişkin Açıklamaları. Erişim Adresi: https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2716_663436/2718_663440/202406/t20240607_11408254.html
- ¹² Çin Çevre ve Kalkınma Uluslararası İşbirliği Konseyi. Şi Cinping'in Çevre Diplomasisi Çalışma Konferansı'nda Yaptığı Önemli Konuşma. (2013). Erişim Adresi: http://en.cciced.net/NEWSCENTER/LatestEnvironmentalandDevelopmentNews/201310/t20131030_82626.html
- ¹³ Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin Reformun Kapsamlı Bir Şekilde Derinleştirilmesi ile İlgili Bazı Önemli Konulara İlişkin Kararı. (2014). Erişim Adresi: http://www.china.org.cn/china/third_plenary_session/2014-01/16/content_31212602_7.htm (7. bölüm, 26. madde)
- ¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı. (1998). Erişim Adresi: https://1997-2001.state.gov/issues/economic/trade_reports/eastasia97/china97.html
- ¹⁵ Wang Huning. (1994). Kültürel Genişleme ve Kültürel Egemenlik: Egemenlik Kavramının Karşı Karşıya Kaldığı Zorluklar [文化扩张与文化主权：对主权观念的挑战]. Fudan Journal (Social Science Edition) No. 3, s. 9-15.

- ¹⁶ Zhao Tingyang. (2008). Rethinking Empire from a Chinese Concept All under Heaven (Tianxia), *Social Identities*, Vol. 12, No. 2, s. 29-41.
- ¹⁷ Ge Zhaoguang. (2020). Imagining "All Under Heaven": The Political, Intellectual, and Academic Background of a New Utopia, Zhang Yingde, David Der-wei Wang, Angela Ki Che Leung içinde, *Utopia and Utopianism in the Contemporary Chinese Context* (s. 21). Hong Kong: Hong Kong University Press.
- ¹⁸ Aşağılanma Yüzyılı ya da Aşağılanma Çağı (百年國耻), 1842 yılındaki I. Afyon Savaşı ile başlayan, Çin'in doğu kıyı ve limanlarının neredeyse tamamının Avrupalı ülkeler tarafından işgal edilmesi ile süregelen, Qing İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açan ve nihayetinde II. Dünya Savaşı'nda Japon işgalini de içeren olaylar zincirinin sonucunda Çin halkının; siyasi, ekonomik ve kültürel elitlerinin zihin dünyalarını ve karar alma süreçlerini günümüze kadar etkileyen, tarihsel hafızanın oluşumunda önemli bir etkiye sahip olan aşağılanma duygusunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.
- ¹⁹ Pekcan, C. (2019). Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler (s. 15). İstanbul: Dora Yayınları.
- ²⁰ Morse, H. B. (1900). *The International Relations of Chinese Empire* (s. 322). New York: Paragon Book Gallery. Erişim Adresi: <https://archive.org/details/internationalrel19101mors/page/n1/mode/1up>
- ²¹ ABD Dışişleri Bakanlığı Arşivi. Japonya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Pearl Harbor'a Giden Yol, 1937-41. Erişim Adresi: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwii/88734.htm>
- ²² Herbert S. Yee. (1983). The Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 59, No. 2 (Spring, 1983), s. 239-249.
- ²³ Yifu Lin. (2013). Demystifying the Chinese Economy. *The Australian Economic Review*, Vol. 46, No. 3, s. 259-268.
- ²⁴ Tiananmen Olayları olarak da tanımlanan gelişmeler, açılım reformlarının 10. yılında başta ekonomik, siyasi ve sosyal taleplerin farklı toplum kesimleri tarafından çeşitli araçlarla ifade edilmesini takip eden sürecin sonucunda Pekin'de bulunan Tiananmen Meydanı'nda örgütlü bir gösteriye dönüşmüştür. Gelişen olaylar zamanla rejim aleyhtarı bir yöne evrilmiştir. Yaklaşık 1 hafta süren müzakereler sonucunda meydanı terk etmeyen göstericilere karşı güvenlik güçleri, bugün dahi kesin sayısını bilmediğimiz ölü ve yaralıların olduğu sert bir müdahale gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru gerçekleşen bu olaylar, Çin'de rejim değişikliğinin aksine ÇKP rejiminin güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Tiananmen Olayları, Çin'de hâlen siyasi bir tabu olarak görülmekte, olaylar hakkında şeffaf ve özgür tartışma imkânı bulunmamaktadır.
- ²⁵ Shambaugh, D. (2013). Assessing the US "Pivot" to Asia. *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 7, No. 2, s. 10-19.
- ²⁶ Gallagher, E. M. (2011). "Reform and Openness": Why China's Economic Reforms Have Delayed Democracy, *World Politics*, Vol. 54, Issue 3, April 2002, s. 338-372.
- ²⁷ Womack, B. (2017). International Crisis and China's Rise: Comparing the 2008 Global Financial Crisis and The 2017 Global Political Crisis, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol.10, No. 4, s. 383-401.
- ²⁸ Atlı, A. ve Akar, Z. (2020). China's Relationship with the Liberal International Order: The Case of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(Özel Sayı), 1-21. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.784428>
- ²⁹ Temiz, K. (2024). Dış Yardımın Siyasallaşması: Çin'de Dış Yardım, *Dış Politikada Dış Yardımlar Ülke İncelemeleri* içinde der. Mesut Özcan, Mehmet Köse. Ankara: Afrika Vakfı Yayınları. s. 215.
- ³⁰ Zeng, K. ve Hua, S. (2022). The US-China Trade War: Economic Statecraft, Multinational Corporations, and Public Opinion, *Business and Politics*, Vol. 24, Special Issue 4: US-China Trade War, s. 319-331.

- ³¹ M. Taylor Fravel, *Active Defense: China's Military Strategy since 1949*. Princeton University Press, 2019.
- ³² Çin Devlet Konseyi. (2019). Yeni Dönemde Çin'in Ulusal Savunması, Tam Metin. Erişim Adresi: https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html
- ³³ XinHua Haber Ajansı. (2024). Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi: Çin, küresel yönetimde parlayan "Küresel Güney Zamanını" birlikte yaratmayı dört gözle bekliyor. Erişim Adresi: <https://english.news.cn/20240307/c0d64fb5fe9b4aa8b363e0d01e4e91d5/c.html>
- ³⁴ Lüthi, L. M. (2008). *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. New Jersey, Princeton University Press.
- ³⁵ Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2024). İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının yetmiş beşinci yıl dönümü vesilesiyle Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun yeni dönemde kapsamlı stratejik iş birliği ortaklığının derinleştirilmesine ilişkin ortak açıklaması. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679110/1207_679122/202405/t20240516_11305860.shtml
- ³⁶ Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık: Asya Pasifik bölgesindeki 10 ASEAN ülkesi (Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam) ile 5 diğer ülke (Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore) arasındaki serbest ticaret anlaşmasıdır.
- ³⁷ Çin Halk Cumhuriyeti Delegasyonu Başkanı Başbakan Zhou Enlai'nin 19 Nisan 1955'te Asya-Afrika Konferansı Genel Oturumu'nda Yaptığı Ana Konuşma. Erişim Adresi: <https://apam.ankara.edu.tr/chou-en-lai-speech-at-bandung-conference/>
- ³⁸ Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi. (2021). Yeni Dönemde Çin ve Afrika: Eşitlerin Ortaklığı Beyaz Bülten, Tam Metin. Erişim Adresi: https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202111/26/content_WS61a07968c6d0df57f98e5990.html
- ³⁹ Council on Foreign Relations. (2023). Why is Taiwan Important to US by David Sacks. Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/blog/why-taiwan-important-united-states>
- ⁴⁰ Çin Dışişleri Bakanlığı. (2002). Premier Zhu Rongji's Visit to Turkey, Egypt and Kenya Scored Complete Success. Erişim Adresi: https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2913_665441/3014_664044/3016_664048/202406/t20240611_11416671.html
- ⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2004). Zero Problems With Our Neighbors. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa>
- ⁴² T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). Dünya Devinden Türkiye'ye Yatırım Kararı. Erişim Adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/dunya-devinden-turkiyeye-yatirim-karari>
- ⁴³ Asya Altyapı Yatırım Bankası. (2024). Our Projects. Erişim Adresi: https://www.aiib.org/en/projects/list/year/All/member/Türkiye/sector/All/financing_type/All/status/Approved
- ⁴⁴ ABD'li siyaset bilimci Graham T. Allison tarafından, bölgesel veya uluslararası bir hegemonya olarak var olan büyük bir gücün yerini alma tehdidinde bulunan yükselen bir gücün, savaş eğilimini tanımlamak için kullanılan bir terimdir.

RA -
POR

ÇİN'İN
KÜRESEL STRATEJİSİ
ŞUBAT 2025